

Kovács Máté és Molnár Pál (nemcsak) tudományos barátsága

(Eszmezsere a bibliológiáról)

1. A közhiedelemmel szemben, Kovács Máté 1960 után is folytatta bibliológiai kutatásait

2012-ben írhattam Kovács Máténak az egyetemi könyvtárosképzés érdekében kifejtett erőfeszítéseiről, annak fennmaradásáért és fejlesztéséért vívott küzdelmeiről. Arról, miként sikerült kora színvonalára emelni azt, majd miként védte meg a rátámadókkal szemben, akik indulása szintjére vitték vissza az egyetemi könyvtárosképzést. Jövőre, születése 110-ik évfordulója alkalmából azt szeretném bemutatni: nem kevésbé nagyot kellett küzdenie (ráadásul kevesebb sikerrel) azért, hogy e képzésnek korához képest méltó tudományos háttérrel teremtse, s az akkori beszűkült könyvtárfelfogásunkat szélesebb keretbe helyezze. Most, születésének 109. évfordulóján e küzdelemnek egy rövid korszakát szeretném tisztelői elé tárni, ami egyrészt kevesek által ismert, másrészt abból az alkalomból teszem, hogy barátja és munkatársa, Molnár Pál hagyatéka is gazdagítja immár Kovács Mátéről szóló ismereteinket. A Molnár család közel fél évszázadon át megőrizte és azt most a kuratórium útján az OSZK-ban lévő Kovács Máté hagyatékhhoz csatlakoztatta.

Valószínűleg többen is úgy tudtuk, hogy Kovács Máté 1960-ban előadta bibliológiai koncepcióját és aztán erről többet nem írt. Az már régóta világos volt, hogy ezt használta fel az 1945 utáni korszak történetének megírásakor, ez volt a szerkesztési elve az 1963-ban, majd 1970-ben megjelent antológiának és mi, az 1961-ben végzett első évfolyama is már érzékeltük, hogy ebben az irányban fejlesztette tovább az egyetemi könyvtárosképzést. Születésének 90. évfordulóján Fülöp Géza – Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciójáról értekezve – az 1960 utáni időszakáról mindössze annyit mondott: *„Elméleti bibliológiai tevékenységét Kovács Máté később is folytatta; kéziratos hagyatéka tanúsítja, hogy Molnár Pállal [...] együttműködve szöveggyűjteményt készített elő és a bibliológia tudományelméleti problémáival foglalkozott.”*¹ Még erre sem figyeltünk fel.

Molnár Pál és Kovács Máté ötéves együttműködése 1963 és 1968 között a bibliológia elméleti alapvetésének folytatása volt.² Molnár Pál segítségével feltérképezhette a környező

¹ Az 1996. október 28-án, Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen a Kovács Máté születésének 90. évfordulója alkalmából elhangzott előadást két helyen is közölte Fülöp Géza: *Könyvtártudomány és bibliológia*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1996. 12. sz. 19-28 p. és a konferencia előadásaiból összeállított emlékkötetben *Könyv és Könyvtár* 18. köt. Debrecen, 1997. 41-52. p.

² Erről pedig Kertész Gyula tett említést ugyancsak az 1996. október 28-i debreceni konferencián. Kertész Gyula: *Kovács Máté kéziratos hagyatéka*. = *Könyv és Könyvtár* 18. köt. 1997. 23-30. p. Ennek lábjegyzetéből tudjuk *„Molnár Pál (1907-1968.) magyar-német-francia és (1951 után) orosz szakos középiskolai tanár, irodalomtörténész. Kovács Máté évfolyamtársa volt a debreceni egyetemen, s haláláig legszűkebb baráti köréhez*

országokban és a világnyelveken készült, a kortárs és múltbeli könyvtártudományi és/vagy bibliológiai irodalmat, törekvéseket. Levelezésük segítségével próbálom feltárni, hogy milyen irányban próbálták a bibliológiát továbbfejleszteni, felhasználva a nemzetközi tapasztalatokat.

Kovács Máté irodalmi munkásságáról készített bibliográfia³ alapján látszólag 1963 után évekig nem volt bibliológiai tárgyú publikációja. Az ankét után remélt vita is elmaradt, illetve akkor és utána érdemi ellenvetés nem hangzott el.⁴ A bibliográfia szerint viszont a tanszék 1968-ban közreadott egy (valószínűleg) általa írt füzetet⁵, amelyet sem a tanszéken, sem könyvtárközi kölcsönzésben sehonnán nem sikerült megszerezniem. Hiába kerestem az OSZK-ban lévő hagyatékának a bibliológiával kapcsolatos fondjaiban is.

Úgy tűnik, Kovács Máté az 1960-as években kapcsolódó szakterületek irányában igyekezett kiterjeszteni tudománykonceptióját. Ide sorolom népműveléstudományi kísérletét⁶, hiszen tanszéke keretein belül indult népművelőképzés számára is fontos volt a tudományos háttér igazolása az egyetemi elvárások szerint, mint a könyvtárosképzés esetében. Ide sorolom írását a tájékoztatástudomány⁷, majd később immár a közművelődés és a közlés viszonyának vizsgálatát.⁸ E sorba helyezem Kovács Máténak Csűry Istvánhoz írt, általam a hagyatékában megtalált magánlevelét, melyet Csűry akkor megjelent tanulmánya olvastán írt bibliográfiai alapvetéséről.⁹ Minden valószínűség szerint (biobibliográfiája is így tudja) Kovács Máté utolsó írása¹⁰ is a bibliológia felől értelmezte „A közkönyvtár mint irodalomközvetítő és irodalmi ismeretterjesztő intézmény” tevékenységét. Közléstudomány felé haladó koncepciója már az új közlésmódok között vizsgálta az írás, könyv, olvasás és a könyvtár változó szerepét.

tartozott. 1957-1968 között a debreceni KLTE Könyvtárának tudományos főmunkatársa. Főműve: Debrecen a magyar irodalom történetében. (Debrecen, 1941.)”

³ Lásd Kovács Máté emlékkönyv. Bp. MKE, 1983. 217-261. p.

⁴ Átnézve a Magyar Könyvszemle 1960-as évtizedének tartalomjegyzékeit, nem található egyetlen írása sem Molnár Pálnak, sem Kovács Máténak - pedig levelezésük szerint, többször szóba került. Mezey László az 1960-as ankét vitájában a Könyvtártudományi Bizottság titkáráként ígéretet tett arra, hogy a könyvtártudomány kérdéseivel a jövőben foglalkozni kívánnak, de a Magyar Könyvszemle az említett évtized során nem tett közzé egyetlen könyvtárudománnyal foglalkozó írást sem.

⁵ Kovács Máté: A bibliológia alapproblémái a szocialista társadalom viszonyai között. [Közread. az] ELTE Könyvtártudományi Tanszék. Bp. 1968. 39 p. Házi soksz.

⁶ Kovács Máté: A népműveléstudomány fontosabb tudományelméleti problémái. = Népművelési Értesítő, 1964. 4. sz. és különnyomat. Utóbbi Bp. Népművelési Intézet, 1965. 130-191. p.

⁷ Kovács Máté: Tudománypolitika és tájékoztatástudomány. = A tudományos műszaki tájékoztatás. Szerk. Patek Ferenc. Bp. Felsőoktatási Jegyzetellátó, 1967. 8-26. p.

⁸ Kovács Máté: Közlés és közművelődés. = Nyelv- és kommunikáció. 1. köt. Bp. 1969. 105-134. p.

⁹ Csűry István: A bibliográfia helye és szerepe az ismeretközlés rendszerében. (Kísérlet a fogalom meghatározására.) = Könyv és Könyvtár VI. Debrecen, 1967. 5-85. p. A levelet teljes terjedelmében közreadtam Tóth Gyula: Adalékok A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében c. kötetek keletkezéséhez, Kovács Máté történeti és elméleti munkásságához. = A jövő a múlt és jelen egységére épül. Emlékkötet a száz éve született Kovács Máté tiszteletére. Debrecen, 2007. 181-183 p.

¹⁰ Kovács Máté: A közkönyvtár mint irodalomközvetítő és irodalmi ismeretterjesztő intézmény. = Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 28. köt., 1973. 19-29. p.

Ezt az utolsó írását a könyv, a könyvtárak és az olvasás nemzetközi világéve (1972) alkalmából tartott akadémiai ülészekre készítette.

2. Molnár Pál hagyatéka jelentős adalék a bibliológiai kutatásokhoz.

Kertész Gyuláné Molnár Katalin felajánlotta a Kovács Máté Alapítványnak Molnár Pál hagyatékának a két barát levelezéséből álló részét, s ez jól egészíti ki az OSZK-ban lévő Kovács Máté hagyatékot. A levelezés – tudományos értékén túl – szép példája az emberi barátságoknak is. A levelezésből kitűnik, ők ketten intenzíven dolgoztak egy bibliológiai monográfián/tanulmányköteten és egy szemelvénygyűjteményen. Kovács Máté Molnár Pál segítségével feltérképezte az előzményeket az ókortól napjainkig, de rajta tartotta szemét a kortárs nemzetközi szakirodalmon is. Bizton állítható: kora színvonalán művelte tudományát.

Az elmúlt hónapokban általam megismert 106 levélből 37 az OSZK-ban található Kovács Máté hagyatékban, 13 mindkét helyen, 56 pedig Molnár Pál hagyatékából származik, amelyet Kertészné átadott Kovács Ilonának azzal a szándékkal, hogy az is az OSZK-ba kerüljön, lehetőleg egyesítve a két hagyatékot. Úgy tudom, hogy az átadás 2015. nyár elején megtörtént. A levelek zömét (71) Molnár Pál írta, Kovács Máté 35-öt.

Kertészné az általam olvasottnál jóval többet ajánlott fel. 2015. február 18-án e-mailben küldött egy további listát. Ez több, mint 40 tételt tartalmaz, s jelentős része fordítás, vagy idegen nyelvű írásról tömörítvény, szemle. Azt javasoltam, hogy az OSZK-beli hagyatékkal egyesítsék, hiszen a 210-es fond 496-505. csomói Molnár Pál fordításait, kivonatait tartalmazza. Az OSZK-ban található Kovács Máté hagyatékából kettejük viszonyára vonatkozó dokumentumokat lehet találni a 210/39-40-41. és a 210/382. csomókban. Molnár Pál eredeti műveit a 210/495., fordításokat, tömörítéseket, szemléket a 496-505. közötti csomók tartalmazzák. Az együttműködésük eredménye Molnár Pál néhány megjelent írása és néhány nyomdát nem látott összefoglalója, továbbá számos fordítása, tömörítése és szakirodalmi szemléje.

3. Kovács Máté és Molnár Pál barátsága az egyetemen kezdődött

Kovács Máté és Molnár Pál levelezése nemcsak szakmai, de baráti-családi is volt. A közel száz levélből nincs olyan, amelyben ne érdeklődtek volna egymásról, ne számoltak volna be a családi eseményekről. Levelezésüket most szellemi-tudományos párbeszédként használom, de előbb néhány szót emberi vonásáról is.

Barátságuk egyetemi hallgató korukig nyúlik.¹¹ Egy 1963. tavaszán kelt Kovács Máté levélből kiderült – mielőtt hivatalosan is felkérte volna egy pályázati pénzből folytatott közös kutatásra –, hogy együttműködésük terméke lehetne egy közös kötet „A könyvtártudomány tudományelméleti kérdései” címmel, OKDT kiadványként.¹² E férfias, de érzelmeiktől sem mentes barátságuk révén egymással szemben a legőszintébb módon nyilvánulhattak meg. Az akkori politikai légkörben legbelsőbb gondolataikat is megoszthatták egymással – akár szakmai-tudományos, akár politikai kérdéstről volt is szó.

Ez utóbbira talán legszebb példa, amikor Kovács Máté 1957. január 1-jének délelőttjén (!), de nyilván nem szilveszteri hangulatban leült és barátjához címzett levélben megírta legbensőbb gondolatait, két hónappal az októberi-novemberi események után.¹³ Ez a levél nem egy levert forradalom, nem egy vesztes csata hangulatát tükrözi, hanem egy mindig kompromisszumkész réalpolitikus bizakodása, hogy új és jó irányban mennek, mehetnek a dolgok. Már ekkor népfelkelésnek nevezte az 1956 októberit. Az 50 éves, sokat látott Kovács Máté, nem csekély politikai tapasztalat birtokában a jövőről gondolkodik: biztatja önmagát és barátját, de nem kerget ábrándokat. Ez a levél felfogható egy vezető értelmiségi, a politikai és társadalmi helyzetet elfogadó, de nem feltétlenül pártoló, mindenekelőtt hazája és népe boldogulását szolgáló kívánó, mindemellett példás családi életet élő, szeretteiért és barátaiért

¹¹ Molnár Pál azt írta 1958. június 11-én kelt levelében: „Hamarosan megülhetjük házasságunk 25 éves jubileumát. Azt hiszem jól választottunk akkor, amikor az Angolban megérteltük a nagy tervet szeretteinkkel való közös életútra. Jó lenne szebb, nyugodtabb életet nyújtani nekik annyi munka után, de hol vagyunk ettől?” Molnár Pálék 1933-ban kötöttek házasságot.

¹² „Nekem azért is volna rokonszenves ez a megoldás, mert barátságunk 40. évfordulóját egy közös munkával tennénk emlékezetessé.” – írta 1963. március 24-én kelt levelében Kovács Máté. (OSZK 210/382/6. sz. dok.)

¹³ Természetesen a levelet – kisebb kihagyásokkal – teljesen kijegyeztem, némi kommentárral. „Kívánom és remélem, hogy a feltornyosult problémák emberségesen rendeződjenek, országunk és népünk nagy áldozata meghozza a gyümölcsét, és végre-valahára minden tekintetben korszerűvé, gyökeresen magyarrá és mélyen emberségesen formálhassuk egész életünket. [...] Ti és mi is, személy szerint is találjuk meg benne a helyünket, érezzük jól benne magunkat, s a következő évtized hozza meg mindnyájunk számára azt, amit az előző anyyira megtagadott.

Most valahogy úgy érzem, hogy mindez nemcsak jámbor óhaj, nem csak az érdekeltek sóvár vágyakozása, hanem fokozatosan valóra váló és válható komoly lehetőség. Az erőszak és az ámítás, népelnymás és népbecsapás minden regiszterét végig játszották, most már valami mást kell kezdeni és csinálni. Az októberi magyar népfelkelés félreérthetetlenül megmutatta a mi életünk és korunk eleven erőit. Itthon nálunk is, közben a világpolitikában is feltárta a bajokat, felfakasztotta a krízist és mindenkit komoly konzekvenciák levonására kényszerít előbb-utóbb. A nyugatiaknak feltárta, hogy csupán propagandával és pénzzel nem lehet eredményt elérni. A harmadik világháború elindítását pedig nem kockáztathatják meg. A keletieknek viszont azt kell belátniuk, hogy egy komoly múlttal, élő hagyományokkal rendelkező felnőtt nemzetet csak a maga módján szabad és lehet kormányozni. A nyers erő, vagy a politikai ügyeskedés nem vezethet tartós eredményre. Az utóbbi évek változásai között most először érzem annak lehetőségét, hogy a tanulságok birtokában a két világfront között valami olyan megegyezés jöhet létre, amely új alapokon teremt rendet a világban és közép Európában is. Ha sejtésem nem csal, akkor nem volt hiábavaló áldozat a magyar népfelkelés, akkor nemcsak nekünk nyitja meg a fejlődés új korszakát, hanem hozzájárulhatunk eggyel-mással az emberiség fejlődéséhez is.

Azt gondolom, ebben a keretben kell elképzelniünk és elrendezniünk a magunk életét is. Egyelőre sok magyarázkodással, sok nyomorúsággal és gyötrő bizonytalansággal kell számolnunk. De ha csakugyan úgy lesz, ahogy sejttem, akkor ezek csak átmeneti jellegűek lesznek.” Ezután a továbbiakban személyesen Molnár Pál sorsának alakításához adott tanácsokat.

aggódó, sőt nem keveset tenni képes és azt el nem mulasztó férfi akkori hangulatának tükröként. Ez a levél fontos hangulatjelentés is egy volt parasztpárti politikus, de a céljait és feladatait már más irányban kereső és megtaláló emberről – nem sokkal a forradalom leverése utáni időpontban. 1956 kapcsán is érdemes felhívni a figyelmet: Kovács Máté 1949 tavaszán már megmutatta, hogy az ún. fordulat, az MDP hatalomátvétele után a hazafinak nem feltétlenül kellett elhagynia az országot. Nem behódolva, nem is lázadva, megtalálta módját, hogy továbbra is népe (kulturális) felemelkedéséért munkálkodjék.

4. Kovács Máté indította el Molnár Pált (is) a könyvtárosi pályán

Kovács Máté 1945 után számos esetben, VKM tisztviselő, majd államtitkári korában is igyekezett barátját és családját segíteni tanácsokkal, közbenjárással – miként ezt tette egész életében az arra érdemesekkel, tanítványokkal, barátokkal, ismerősökkel is.¹⁴ 1954. szeptember 25-én a Magyar Enciklopédia Szerkesztősége fejléces papírján írt barátja rehabilitációjáról és Lenin Intézetbeli esetleges elhelyezkedéséről.¹⁵ 1957. február 15-én kelt levél szerint Molnár Pál életrajzát és publikációinak jegyzékét közvetítette Imre Józsefhez Sopronba, ottani állás elnyeréséhez. Ebben a levélben már felvetette az egyetemi könyvtári állás lehetőségét. Ekkor indulhatott a folyamat, melynek vége: 1957. július 1-jétől elnyerhette debreceni egyetemi könyvtárosi állását.¹⁶ Sőt: 1957. január 1-jei, idézett levelében már igyekezett Molnár Pál életútját is egyengetni, próbálta a könyvtárosi munkakör felé irányítani. Bízatta: bízhat Csűry Istvánban.

Kettejük kapcsolatában Kovács Máté volt a kezdeményező, aki a nehezebb időszakokban is támogatta Molnár Pált és családját. Ő volt az, aki vidéki középiskolai tanárságból álláshoz segítette barátját a debreceni egyetemi könyvtárban, majd pedig kutatásaihoz pályázati

¹⁴ Molnár Pál hagyatékából előkerültek a VKM pecsétjével ellátott levelek: 1945. augusztus 18-án és november 23-án, melyekben állásuk, Molnár Pál és felesége fizetése ügyében igyekezett segíteni. 1948. augusztus 2(?) kelt levelében azt jelezte Molnár Pál számára, hogy gimnáziumi tanárrá való átminősítése megcsinálható, de ehhez a [valószínűleg tankerületi] főigazgatótól kifejezetten személyére vonatkozó felterjesztés kellene arról, hogy a hajduböszörményi volt ref. Gimnáziumnak rá van szüksége a modern nyelvek oktatásához. Együttal azt is jelezte, hogy angolnyelvi tanfolyamra való felvételét igyekszik elősegíteni.

¹⁵ Ez Molnár Pál rehabilitációjával, a Lenin Intézet lektorátusi állásának elnyerésével kapcsolatos. Ebben azt is jelezte, hogy 1954. október 2-án Moszkvába repül a Nagy Enciklopédia Szerkesztőségét tanulmányozni.

¹⁶ „Ugyanakkor azonban az a gondolatom támadt, hogy Neked tulajdonképpen nem Sopronba, hanem Debrecenbe, az Egyetemi Könyvtárhoz kellene kerülni. Minden emellett szól. [...] Korábban jeleztem már Neked és magam is foglalkoztam ezzel a gondolattal, hogy meghívjalak a könyvtárhoz, de akkor ez komoly ellenállásba ütközött az egyetem személyzeti osztálya részéről. Gondolom, most ilyen akadály már nem adja elő magát. Mindezeket megírtam Csűry Pistának is, ajánván neki, hogy próbáljon Téged megnyerni és számodra helyet találni a könyvtárnál.” A levelet még Molnár Pál gimnáziumi tanárnak címezte Hajduböszörménybe.

támogatáshoz jutva, kezdeményezte Molnár Pál bekapcsolódását saját kutatásába, így juttatva őt hozzáillő tudományos munkához, nem mellékesen jövedelmi forráshoz is.¹⁷

Kovács Máté nemcsak könyvtári elhelyezkedésében segített barátjának, de szakirodalmat ajánlott a könyvtárossághoz¹⁸, útjára indította Molnár Pál ottani kutatómunkáját is. (Jó lenne, ha valaki utánanézne, mire jutott Kovács Máté javaslataival.) Érdemes felfigyelni, hogy nem

¹⁷ Kovács Ilonától tudtam meg Molnár Pálról, hogy a háború után német szakos munkássága hátrányt jelentett, amit nehezen küzdött le. Hajdúböszörményben is tanított, s azután lett a DEK munkatársa. KM 1957. júniusi levelében biztatta, hogy kutatását a könyvtártudomány területére terelje: a legszélesebb értelemben vett olvasási kultúra, mint művelődéstörténet irányába.

Az OSZK-beli 210/382/5 sz. dokumentum Kovács Máté datálatlan, de 1957 júliusa előtt keletkezhetett gépiratos levele Molnár Pálhoz. Ez hiányos és/vagy befejezetlen, de most a Molnár Pál hagyatékából előkerült az ép levél.

„Nagyon örülök, hogy debreceni elhelyezkedésed megvalósulhat. Meggyőződésem, hogy ez számodra is igen jó megoldás lesz. Egyfelől a könyvtár nyugodt, értelmes, jó munkahely. Másfelől lehetővé teszi, hogy tudományos kutató munkádat most már remélhetőleg zavartalanul folytathassad. Úgy gondolom, nem lesz nehéz átállnod erre a területre. Kétségtelen, hogy a könyvtártudomány igen széles terület és majd magad fogod látni, hogy a társadalomtudomány jelentős része. Nálunk még meglehetősen gyerek cipőben jár, ennek ellenére igen szép eredményeket értek el egyes kiváló kutatók. A kibontakozásra azonban megvan a lehetőség. [...] Emellett azonban már most az elején komolyan gondolni kellene két dologra. Az egyik: át kellene tanulmányozni azt a 10-15 legfontosabb cikket vagy könyvet, ami a könyvtártudomány korszerű tartalmával megismertet. Ezek jegyzékét mellékelem. A másik: célszerű volna kiválasztani egy kutatási területet, amelyik szorosan kapcsolódik a régi kutatásaidhoz is, meg a könyvtár feladatköréhez is. Egyelőre két ilyen témakörre gondolok. Az egyik Debrecen művelődéstörténete. Ebben össze lehetne foglalni a művelődés történetét, a műveltségi színvonal emelkedésének történetét, így pl. az olvasás-kultúra fejlődését, a könyvtárak, a múzeum, levéltárak, valamint a színház, a mozi, hangversenyek és kiállítások, ismeretterjesztő előadások történeti alapjait és társadalom formáló jelentőségét. Ez a téma persze túlságosan széles, de igen hálás és lehetővé tenné azt, hogy valamelyik részletét már előzetesen külön is kidolgozd és csak fokozatosan jönne össze a teljes könyv. Különösen fontos volna az olvasás-kultúra fejlődésének a megvizsgálása. [Sic! TGY]

A másik téma lehetne a debreceni színházi kultúra története, amit az tesz időszzerűvé [Sic! TGY], hogy 1962-ben lesz 100 éves a Csokonai színház mai épülete...” Majd ebben is útmutatást adott és azzal zárta: „hálás terület lesz számodra is, hiszen valaha éppen a színházzal foglalkoztál szívesen. Ez a téma is meglehetősen terjedelmes, de megérné, hogy az ember vagy tíz évet rászánjon az életéből.

A 210/382/1 Molnár Pál autograf levele Kovács Mátéhoz 1957. VII. 13-án kelt és ez is azt igazolja, hogy 1957 július 1-jén kezdett dolgozni a Debreceni Egyetemi könyvtár munkatársaként. („két hete dolgozom új munkakörömben”) [...] *A Te nagyvonalú, alapos szervező munkádat dicséri az egész könyvtár kialakult rendje, jó működése, tekintélye, tudományos kapcsolatai és eredményei, de személyi összetétele is – ennyit minden bókolási szándék nélkül, baráti őszinteséggel elmondhatok. Sokáig élhet még ebből az erkölcsi tőkéből s fejlődhet tovább. Életednek kétség kívül egyik szép kimagasló eredménye.*”

Amellett, hogy köszönte a könyvtártudományi jegyzéket, amit az alapvető ismeretek megszerzéséhez kapott Kovács Mátétól, megírta azt is, hogy remél önálló kutatómunkát is, bár a vezetőség inkább a szorosan vett könyvtártudományi munka jogosultságát ismeri el: „ez kell az évkönyvbe.[...] *A professzorok is szívesen fogadtak, s van kilátás a tanszék mellett végzendő német órára, esetleg szakdidaktikára is. De a kiesett 14 év nem pótolható, s a német tanszék körül komolyabb állásnál (adjunktus, docens) nem jöhetnek számításba, hiányzik tudományos munkásságom...*”

¹⁸ Az 1957. június 10-i leveléhez Kovács Máté 19 tételes magyar nyelvű irodalomjegyzéket mellékel a megjegyzéssel, hogy „Ezeket pár hónap alatt átveheted és akkor olyan tájékozott leszel a könyvtári berkekben, mintha legalább 3-4 éve ott dolgoznál.” Részletesebb bibliográfiai adatok nélkül közlöm a jegyzéket: Varjas: A könyvtártudomány elvi alapjai és rendszere; Köhalmi: Könyvtártudományunk feladatai; Krupszkaja: Mit írt, mit mondott Lenin a könyvtárakról?; Feyl, Othmar: A könyvtárak és az olvasás Marx és Engels munkásságában; Sallai-Sebestyén: A könyvtáros kézikönyve; Fitz: A könyv története; Tevan: A könyv évezredes útja; Kéki : Könyvtártörténet; Haraszthy: A magyar könyvtárügy tíz éve; Kovács Máté: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkbn; Uő: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszzerű kérdései; Uő: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége; Varjas: Beszámoló a magyar könyvtárügy fejlődéséről, jelenlegi helyzetéről és feladatairól; Köhalmi: A Szovjetunió könyvtárügye; Uő: Bibliográfia; Köpeczi: Könyvkiadásunk tíz éve; A Debreceni Egyetemi Könyvtár évkönyvei; Magyar Könyvszemle 1955-56-57. évfolyamai; Könyvtári elnevezések és meghatározások,

az akkoriban szokásos művelődéstörténetet ajánlotta (nem a szokásos iskola-, nevelés-, vagy irodalom- és művészettörténet stb.), hanem a tágan vett közművelődés/i intézmények, de mindenek előtt a műveltség alakulásának történetét. Kovács Máté azonnal reagált Molnár Pál első benyomásaira, s további jótanácsokkal látta el.¹⁹

Később is váltottak levelet Molnár Pál könyvtári munkába való bekapcsolódásáról és alakuló kutatómunkájáról.²⁰

Közben Kovács Máté is dolgozott. 1962 tavaszán az egyik Kovács Máté levélben egy pizkozat „A marxista bibliológia” címet kapta.²¹ Aztán érdemes kiemelni az 1962. november 1-jén kelt, „A bibliológia tárgya és feladata” címűt²². Kovács Máté részéről apróbb írások, előadásvázlatok keretében folyt az írással és olvasással, írásművel és kiadvánnyal, könyvtárral és bibliográfiával, majd dokumentációval (sic! TGY) kapcsolatos társadalmi jelenségek, folyamatok és összefüggések, tárgyi termékek és berendezések és intézmények, egyes tartalmi vonatkozások és a tartalom megformálását befolyásoló sajátos adottságok vizsgálata, feltárása, s a feltárt tények-törvényszerűségek rendszerezése.

5. Kovács Máté 1963-ban saját kutatásaiba is bevonta Molnár Pált

Kovács Máté 1963. július 10-i levelében kérte fel hivatalosan Molnár Pált, hogy a külföldi szakirodalomból adatgyűjtést végezzen a könyvtártudomány tudományelméleti kérdéseiről. Az adatgyűjtés a szakirodalom bibliográfiájának minél teljesebb összegyűjtésére, másfelől alapvető tudományelméleti megállapításokat tartalmazó szövegrészek kigyűjtésére irányult. A könyvtártudomány fogalmát tágan kellett értelmezni (bibliológia), tehát az írásra, olvasásra, írásműre és kiadványokra, nyomdászatra, papírra, könyvművészetre és bibliofilára, könyvtárra, bibliográfiára és dokumentációra vonatkozó, valamint ezek egymásközi, illetve a társadalmi összefüggéseit érintő tudományelméleti fejtegetésekre kellett kiterjeszteni. Elsősorban a világnyelvekre, de más (pl. szomszédos szocialista) országokban megjelenő

¹⁹210/382/2 1957. július 24-én kelt gépiratos levelében ezt írta: „Megkaptam leveledet és nagyon örülök, hogy rendbe jött az ügyed a könyvtárnál. Azt hiszem, hamarosan meg fogod látni, hogy milyen nyugodt, kényelmes, jó foglalkozás könyvtárosnak lenni. Persze eleinte sokat kell tanulni, hiszen a könyvtári munka rendkívüli mértékben differenciálódott és nálunk általában nem nagyon ismeretesek sem a munka követelményei, sem tudományos eredményei.. Azt hiszem, ha az első hónapokon túl leszel, majd komolyan gondolhatsz arra, hogy megkezdj valamilyen irányban a tudományos kutató munkát. Ezt majd akkor kell megbeszélhetek [Csűrly] Pistával...”

²⁰ Ilyen például a 210/382/3 számú dokumentum, amely Molnár Pál levele Kovács Mátéhoz 1958. június 11-én. Ebben beszámol munkájáról és küldi első tudományos dolgozatát, amelyet átadott Módis [László]nak az évkönyv számára. Azért is küldi, mert „úgy érzem sorsomért, ha már én is könyvtárosi pályára tévedtem, Te is baráti felelősséget érzel némiképp [...] Módis ugyan csak 8 lapnyit kért a Kollégium megírandó teljes története számára, meg lesz botránkozva a terjedelmen, s bizonyára a szemléleten is, de hát nem lehet mindenki pápa. Majd elvállik, mit kíván közölni az Évkönyvben belőle...”

²¹ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/39/50. tétel, 1962. IV. 10-én kelt dokumentum

²² OSZK Kovács Máté hagyaték 210/39/58. sz. dokumentum

szakirodalomra kellett a gyűjtésnek kiterjednie. Referáló és más folyóiratokra, monográfiákra, valamint a könyvtárosképzés tanterveire és programjaira irányult a figyelem.

Kovács Máté zseniálisan látta meg Molnár Pálban az adottságot és azt, hogy egymást kiválóan kiegészítik. Ma már talán sokan nem is értik, hogy az ő együttműködésük mindkettőjük hasznára vált és egyikük sem lett a másik lekötelezettje. Egyszerre hasonló és mégis más volt a gondolkodásuk. Molnár Pál széleskörű műveltsége és sokoldalú kiváló nyelvtudása azt eredményezte, hogy egymást segítve, közös munkájuk mindkettejüknek szellemi kalandot és egyfajta azilumot jelentett.

Molnár Pál hagyatékából előkerült nemcsak a felkérés, hanem az arra adott hivatalos elfogadást is tartalmazó 1963. július 10-én kelt gépiratos levél. Nemcsak útmutatásokat kért, hanem már azt írta, hogy ellentmondást lát feladata és a könyvtártudomány fogalmának tágabban értelmezett bibliológiai koncepciója között, mondván, hogy szerinte a nyomdászat, papír, bibliofília, könyvművészet gyakorlati jellegénél fogva nem lehetnek tudományelméleti fejtegetés tárgyai. Kovács Máté 1963. augusztus 7-én írt levelében igyekezett megnyugtatni és további instrukciókkal ellátni.²³

A felkérésnek persze volt előzménye: valószínű Kovács Máté hatására, Molnár Pál is csatlakozott az országos kutatási tervhez.²⁴ Kovács Máté útmutatást adott barátjának a munka forrásait, módszereit illetően. Levelezésükből kiderül, a professzor szokása szerint messze látott, már közös kiadvány terve is megfogant benne.²⁵ „*Nekem azért is volna rokonszenves ez a megoldás, mert barátságunk 40. évfordulóját egy közös munkával tennénk emlékezetessé.*”

²³ A Molnár Pál hagyatékából előkerült válaszból természetesen a tudományelméleti kérdésre adott válasza értékeesebb számunkra. „*Nincs ellentmondás a téma és a könyvtártudomány fogalmának tágabb értelmezése között. A könyvtári kultúrát nem szabad elszigetelten szemlélni. Szerves része az íráson és olvasáson alapuló társadalmi gyakorlat erősen differenciált területének. Az viszont maga is beletartozik a közlésmódok rendszerébe. Így helyesen akkor járunk el, ha a vizsgáldás középpontjába a szűkebb tárgy: a könyvtári kultúra tudományelméleti kérdéseit állítjuk, de ezeket összefüggéseikben, főként az írásbeliség teljes folyamatában szemléljük. Egyébként majd látni fogod, hogy az eddigi tudományelméleti elméletek egyik fő problémaköre éppen az, hogy az írásbeli közlés egyes jelenségei és folyamatai, termékei és intézményei hogyan függenek össze egymással s ezek közül az egyes szerzők felfogása szerint a könyvtártudomány fogalma mit foglal magába. Tehát a kérdésekkel úgyis e tágabb értelmezésben kell foglalkozni, anélkül persze, hogy a többi rokon terület sajátos tudományelméleti problémáit részleteiben vizsgáljad. [...] Minket [...] csak az összefüggések érdekelnek.*”

²⁴ Az OSZK-beli 210/382/6 sz. dokumentumban Kovács Máté azt írta Molnár Pálnak 1963. március 24-én: *A[z országos] könyvtártudományi kutatási tervből látom, hogy a [múlt] nyáron megbeszélt téma mellett döntöttél. Azt hiszem helyesen. A könyvtártudomány tudományelméleti problémáinak tisztázása világszerte egyre sürgetőbbé válik. Egyszerűsödik az olyan tanulmányok/cikkek, sőt könyvek száma, amelyek a könyvtártudomány tudományelméleti kérdéseit, vagy azok egyikét-másikat próbálják közvetlenül megvilágítani. De szaporodnak az olyan dokumentumok is, amelyek a tudományelméleti koncepciókat közvetve tükrözik. Pl. a különféle könyvtártudományi szakkönyvek, kézikönyvek tartalma és szerkezeti elrendezése is egyre több támpontot nyújt. Feltétlenül szükséges és hasznos, hogy ezekről egy alapos összehasonlító elemzés készüljön, a többé-kevésbé hasonlókat csoportokba, típusokba foglalja, mint Sebestyén Géza tanulmánya a külföldi könyvtártudományi szakirodalom problémáit.*”

²⁵ „*A minisztérium és a KMK is láthatóan érdeklődik témád és munkád iránt. Az én érdeklődésem is annál elevenebb, mert mostanában magam is a téma testvérével foglalkozom. A könyvtártudomány tudományelméleti*

Miért volt ideális, megkockáztatom tanszéki munkatársainál is megfelelőbb partner Kovács Máté számára Molnár Pál? (Ne feledjük, hogy munkatársai javában dolgoztak az antológián és éppen várták az első kötet megjelenését!) Szerintem – azon kívül, hogy igaz jóbarát is volt! - fontos volt, hogy Molnár Pál kívülről jött, könyvtárosi múlt nélkül. Másfajta gondolkodása és ismeretei révén kérdésekkel, ötletekkel ostromolta Kovács Mátét. Nem egyszerűen nyelvtudását kamatoztatta és Kovács Máté sem pusztán fordítóként kezelte, hanem szellemi társként. Kovács Máté rakta le Molnár Pál bibliológiai ismereteihez az alapokat: az 1960-as előadás és az 1963-ban megjelent antológia és nagyszabású történeti tanulmánya segítségével²⁶ és más külföldi szakirodalommal. Kovács Máté volt az ötletadó, ő volt a motor, a dinamizmus. Ezzel szemben Molnár Pál volt a megfontolt Lucifer, az örök kételkedő, vagy egyszerűen: óvatos duhaj, aki egyszerre kételkedett a könyvtártudomány, a bibliológia tudományvoltában, ezzel rendszeres érvelésre készítette Kovács Mátét. Kérdései, ellenérvei, más szempontú figyelmeztetései azt eredményezték, hogy olyasmire is gondolnia kellett, ami esetleg elkerülte volna figyelmét.

Molnár Pál nemcsak arra volt képes, hogy nyelvtudása révén tájékozódjék a szakirodalomban, s ha elnyerte tetszését, vagy felkérést kapott rá, akkor lefordítsa, kivonatolja az idegennyelvű szakirodalmat. Bibliográfiai anyaggyűjtést végzett, saját maga kezdeményezett, konzultáció után eldöntötte, mit érdemes lefordítani, szövegrészeket kiemelni. Molnár Pál partner volt, aki értelmezte, értékelte, sőt rendszerbe foglalta a nemzetközi szakirodalmat. Nagyon rövid idő és betanulás után képes volt szakértőként hozzászólni, s ami legalább olyan fontos: kérdéseket, ellenvéleményt vagy éppen méltatást megfogalmazni egy-egy szerző tanulmányáról vagy kötetéről.

problémáinak jelentkezését és ezek külföldi vonatkozásait vizsgálhatom a hazai szakirodalomban. Az előzmények és a külföldi vonatkozások nélkül ugyanis nem lehet egy modern, a valóságot az eddigieknél jobban és mélyebben tükröző korszerű koncepciót kialakítani. Ez vezetett annak idején arra, hogy a téma nálam nem szereplő részét figyelmedbe ajánljam. Most egy lépéssel tovább megyek. Azt hiszem mindkettőnk számára előnyös lehetne a szorosabb együttműködés. Ez többféleképpen is elképzelhető és megvalósítható. Lazább formában pl. úgy hogy kölcsönösen megbeszéljük a felmerülő problémákat és kölcsönösen segítünk egymásnak az egyes kérdések tisztázásában. Ebben az esetben két tanulmány készül egymással összehangoltan. De lehetne ez az együttműködés szorosabb is. Kidolgozhatnánk együtt is a témát olyan munkamegosztással, hogy a Te feladatod lenne a külföldi tudományelméleti gondolkodás fejlődésének kidolgozása, az enyém pedig a hazai elgondolások számbavétele és értékelése, valamint egy korszerű tudományelméleti koncepció kialakítása az 1960-as ankét anyaga alapján, de azt lényegesen továbbfejlesztve. Ez esetben társszerők lennénk (világosan feltüntetve, hogy ki mit csinált) és a munkát »A könyvtártudomány tudományelméleti kérdései« címen próbálnánk az OKDT kiadványaként megjelentetni.»

²⁶ Kovács Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. = Magyar Könyvszemle 1961. évi különszám és klny. 7-34. p., Kovács Máté: A könyv és könyvtár a társadalom életében. = A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1963. 15-40. p. Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. = Magyar Könyvszemle, 1960. 3. sz. 229-254. p., 4. sz. 361-381. p. és 1961. 1. sz. 1.43. p. és klny. 95 p.

6. A kortársak közül Molnár Pál értékelte Kovács Máté bibliológiai törekvéseit

Molnár Pál a bibliológiai témában Kovács Máté legfőbb partnere, s ami még több: gondolatainak legfőbb értője, támogatója, méltatója lett – amire akkor szinte senki nem vállalkozott. Levelei bizonyítják, hogy felismerte Kovács Máté ezirányú munkásságának eredményeit, jelentőségét. Mások együtt sem vesztegettek annyi szót az ankéton kifejtett alapvetésére, az antológiabeli tanulmánya értékeire. Szinte egyedül ismerte fel jelentőségüket és biztatta folytatására, továbbfejlesztésére Kovács Mátét. Szerinte az ankét résztvevői első hallásra talán nem is értették meg, ezért nem is ismerték fel előadásának jelentőségét. (A tanulmányt később olvashatták, de akkor sem méltányolták! TGY) Molnár Pál lett ily módon itthon Kovács Máté szinte egyedüli partnere a bibliológiában, hiszen mások se nem méltatták, se nem vitatták – egyszerűen elhallgatták, nem vettek tudomást róla.

A korabeli hazai tudományos viszonyokat jól jellemzi Kovács Máténak 1963. május 18-án kelt írása a Magyar Könyvszemléről: ebben a múltbafordulást, 19. századi szemléletű szerkesztést veti a szemükre, s ezért a külföldi referáló lapok inkább a Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatóját szemlézik. Tudnivaló, hogy az MTA 1961-beli átszervezése előtt Kovács Máté lemondott akadémiai bizottsági és a Könyvszemle szerkesztőbizottsági tagságáról, ámbar valószínűleg másokkal együtt úgyis kihagyták volna – ahogy később meg is történt.²⁷

Molnár Pál datálatlan gépiratban jegyzeteket készített „A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában” c. tanulmányáról.²⁸ Szerinte a hazai könyvtári életet elmélet nélküli gyakorlat és gyakorlat nélküli elmélet jellemezte. *„Az 1960-as könyvtártudományi ankét anyaga, főleg pedig Kovács Máté előadása továbblendítette a dolgokat arról a holtpontról, amibe a nyugati polgári szemlélet juttatta.”*

Molnár Pál jegyzetet készített Varjas Béla 1955-ben megjelent A könyvtártudomány elvi alapjai és rendszere c., az elődöket meghaladni szándékozó tanulmányáról is. Úgy látta, a könyvtártudomány marxista szellemű osztályozására először Varjas Béla tett kísérletet. *„Nem*

²⁷ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/39/66.sz dokumentum (Lényegében teljes kijegyezés) *„A Magyar Könyvszemle újabb évfolyamai, különösen a legutóbbi években alig tükrözik a könyv- és könyvtárkultúra élő problémáit. Elvértve van benne egy-egy cikk a jelen kérdéseiről, de újabban ezek is egyre ritkábbak. A folyóirat teljes egészében múltba fordult, de a múlt kutatását is teljes egészében epigon színvonalon végzi. Sem a témák, sem a szemlélet és módszer nem különbözik az elmúlt fél évszázadtól. Különösen a szerkesztőség átszervezése után vált uralkodóvá ez az epigonizmus. Néha tessék-lássék – főként az elmarasztaló bírálatok hatására – beszárnak egy-egy cikket a közelmúlt könyv- és könyvtártörténetéről, de ezek csak olyan kirakat jellegűek. Ha a szerkesztőség a maga kedvére szerkeszthetné a Szemlét, teljes egészében követné a múlt századi szerkesztés hagyományait. A Szemle meghaladott, korszerűtlen epigon irányzatára mi sem jellemzőbb, mint hogy a külföldi referáló lapok alig-alig referálják cikkeit. Olykor-olykor azokat referálják, amelyek élő problémákat elemeznek, eleven információkat nyújtanak. [...] A Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatóját pl. jóval többször referálják. Nyilván azért, mert a világ közvéleménye számára érdekes.”*

²⁸ Lásd a már hivatkozott Magyar Könyvszemle 1961. évi különszámában és különlenyomatban.

volt könnyű megtalálnia a heterogén elemekből összetett tudomány egységes magyarázó elvét, kijelölni tartalmát, lényegét, és felépíteni az összetartozó ismeretek rendszerét megmagyarázni, elemezni ezek kapcsolatát.” Szerinte Varjas merész elgondolással, Engels alapelvét sematikusán alkalmazta az anyag különböző mozgásformáiról a társadalmi jelenségekre, s így a könyvre és könyvtárra is. Vorstius nyomán helyesen látta meg, hogy a tudományt a könyv teste nem tarthatja egybe, mert a könyv lényege a tartalom. Varjas tévedése Molnár szerint, hogy történeti voltát szembeállította alkalmazott tudomány voltával. Ezen okulva „Kovács Máté már lemondott az egységes alapelv erőszakolásáról, s csupán a könyvtártudomány helyét igyekezett kijelölni a társadalomtudományok között [...] csak szempontokat adott a kutatások számára.”

Molnár Pál nem azonnal, hanem alapos utánajárás és végiggondolás után válaszolt barátja kutatási ajánlatára. 1963. június 2-án kelt levele szerint Molnárt az foglalkoztatta, van-e értelme a dolognak. „Hozzájárultak mindehhez kétségeim egy autonóm könyvtártudomány kialakítását illetően, melyet bőven táplál a mai tudományelméleti irodalom. [...] Mindenesetre éppen Te vagy a legfőbb cáfolat a belső kétségekre, ki fontos hivatást találtál e téren, mestere és tanítója lettél ennek a számunkra régen idegen szakmának, mely nemcsak széleskörű tudást igényel, hanem szilárd világszemléletet is követel.”²⁹

Molnár Pál 1966. IV. 23-i levelében³⁰ visszatért Kovács Máté 1960-as koncepciójára. „Munkám közben láttam, hogy milyen komoly teljesítmény volt a Te 1960-as ankéton tartott expozéd – messze túlnőtt minden eddigit – szép lenne, ha közös könyvünkben továbbfejleszthetnéd. Viszont sajnós, hogy mennyire nem tudtak mit kezdeni evvel az elméleti alapvetéssel sem nálunk, sem másutt. [...] Azt hiszem, ez ma már más hangsúlyt kap –

²⁹ Ezt követően Molnár Pál voltaképpen összefoglalta a könyvtártudományról, amit Kovács Máté 1960-as előadása/tanulmánya, ill. Varjas Béla 1955-ös írása kapcsán lejegyzett. Itt megismétli, hogy Kovács Máté 1960-as fellépése nem mehetett tovább egy széleskörű programnál: „ennél a kialakulatlan tudományszaknál a kutatások tárgyköre, módszerei, tudományelméleti kérdései csak vázlatosak és problematikusak lehetnek, melyeket még nem igazolhat a kialakult gyakorlat. A megvalósításra persze van garancia és perspektíva, éppen a Ti műhelyetekben dolgoznak rajta a fiatal és a régi kutatók. [...] éppen most került be a könyvszekrényünkbe A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében című úttörő szép művetek, melyhez szívből gratulálok. Olvastam bevezetődet, a korszerű elveket és módszert értékes, gazdagon dokumentált tényanyag támasztja alá. [...] „A társadalmi összefüggések vizsgálata, a dialektikus módszer alkalmazása a könyvtár médiumán nem könnyű feladat, s a társadalmi képzetek ellentmondásaival terhelt. Az ilyen kutatás a sokféle összefüggés miatt rendkívül széleskörű tájékozódást kíván, de vigyázni kell arra, hogy az értékelés ne legyen sekélyes és sematikus. [...] [Vleeschawer] meglepő sokoldalúsággal világítja meg a könyvtár elvi, etikai és történeti kérdéseit, tele vannak értékes eszmékkel, összefüggésekkel, hiszen a tudós szerző vérbeli filológus is egyben. Ranganathan erősen spekulatív, s nekünk kissé konfüzus szellem, de a módszere elvi, logikai kérdésekben előre vihet. Az amerikaiak a népkönyvtárak társadalmi funkcióira nézve adhatnak értékes tanulságokat. A szovjet és népi demokratikus szerzőknél sok a programadás, az ideológia, általánosság, de az alkalmazás már jóval problematikusabb. [...] Súlyos ellentétek vannak persze több kérdésben, a könyvtár pártossága és semlegessége, a szabad olvasás és a zárolás joga, az ajánló válogatás és a cenzurázás kérdéseiben. [...] Nehéz megérteni pl. a pártos bibliográfia abszurd fogalmát.” Végül Molnár Pál konzultációt és javaslatokat kért Kovács Mátétól.

³⁰ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/22. sz. dokumentum

tanítványaid is ezt tanulják, a néprajzi tanulmányt [népművelési! TGY] is a debreceni egyetemen vizsgaanyagként tanulják. A Néprajzi [Népművelési] Értesítő négy példányából egyet sem tudok éppen ezért kézhez kapni, pedig szeretném újból elolvasni dolgozatodat.”³¹

1966. V. 13-án Molnár Pál sűrűn gépelt 2 lapnyi levelében visszatért Kovács Máténak az 1960-as ankéton előadott koncepciójára. Ebben egyértelműen az Akadémiát, a Könyvszemlét és személy szerint Mátrai Lászlót vádolta a bibliológiai vita elmaradásáért, a téma elhallgatásáért³²

Molnár Pál 1967. VII. 24-i levelében³³ is méltatta barátja bibliológiai munkásságát „*Annyi mindent elvégeztetek e téren, töretlen ugaron, hogy szinte nem is hagytok munkát az utódoknak. A könyvtártudományban ugyanazt az alapozó munkát végzed el, amit száz évvel ezelőtt Toldi Ferenc a magyar irodalomtörténet írásban. A Libriben megjelent cikkem ennek kellő nyomtatékot is fog adni [...] hozzáférhető lesz a nemzetközi szakkutatás számára.*”

7. Molnár Pálnak számos ellenvetése is volt

Kettőjük párbeszéde a könyvtártudomány vagy bibliológia tudományváltáról kételyek közepette is folyt. Molnár Pál datálatlan, valószínű 1963 augusztusa előtt írt levele ellenvetéseket tartalmazott. (Kovács Máté 1963. augusztus 7-i levelében reagált, ezért Molnár levele ez előtt keletkezhetett.) Ebben a könyvtártudomány tudományelméleti kérdései és a tágan értelmezett bibliológiai koncepció közti ellentmondásra hívta fel a figyelmet: utóbbi az írás és olvasás, írásmű és kiadvány, a könyvtár és bibliográfia körén túl felöleli a nyomdászat, papír, bibliofília és könyvművészet területeit is. Szerinte utóbbiak gyakorlati jellegüknél

³¹ Itt Molnár Pál kissé összekeverte a dolgokat: amit Debrecenben a népművelő hallgatókkal olvastathattak, az nem az 1960-ban előadott bibliológiai koncepció, hanem annak analógiájára készített Kovács Máté tanulmány (A népműveléstudomány tudományelméleti problémái. = Népművelési Értesítő, 1964. 4. sz. 130-191. p. és klny. A másik változatban a hivatkozott szöveg kissé eltérő: azt írta, hogy az 1960-as előadás/tanulmány „*jelentőségében egyre nő: szép lenne, ha éppen közös könyvünkben továbbfejlesztenéd, esetleg nemzetközi fórumon is. [...] Mostanában áttanulmányoztam A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében c. könyveteket, ami igen hasznos útmutatást jelentett [közös könyvünk] kidolgozásához.*”

³² „*Azt hiszem itthon azért nem volt [a könyvtártudományi ankét] jelentőségéhez méltó visszhangja, mert az Akadémián és a Könyvszemle körül a régi historikus, konzervatív könyvtártudományi szemlélet kerekedett felül, s ezek jónak tartották agyonhallgatni az ankétot, amely éppen a Könyvszemle hasábjain jelent meg teljes anyagával. (A hozzászólások persze elég értelmetlenséget árultak el már akkor is a lényeges elvi szempontok iránt.)*”

1966. V. 22-én kézzel írt levelében ezt írta: „*Azt hiszem megfelel a célnak s jól ellensúlyozza azt a nyomást, amelyet Mátrai László fejt ki ellenetek – azt hiszem erről van szó. Legutóbb Csúry Pistával beszéltem róla, hogy a Könyvtári Figyelőben megjelent cikkemmel kapcsolatban érdeklődött felőlem Mátrai, cinikusan megjegyezve, hogy Téged elismerően említettem, s kijelentve, hogy mégis Leyhnek van igaza [...] mind a szovjet szaksajtó, mind a Zentralblatt határozott elvi ellentétben van vele. Nem tudom, hogy tudja mindezt összhangba hozni az ő sajátos vonalával. [...] Nyilván vele [Mátraival TGY] szemben kell megvédeni a kialakított kv. tud. [könyvtártudományi] koncepciót; ezért reális tudományos alapozásra van szükség közös munkánknál. [...]*

³³ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/ 49. sz. dokumentum

fogva aligha lehetnek tudományelméleti fejtegetések tárgyai, bár társadalmi hatásuk közvetve és más tényezőkkel együtt jelentős lehet.

Van másik datálatlan Molnár autográf is, amelyik Kovács Máté 1960-as előadása széljegyzetének tűnik. (1963 nyári/őszi lehet.) Molnár Pál később is visszatért a biblológia szerinte túlzott tartalmi köréhez.³⁴

Egy kézirásos dokumentum az előbbinek nehezen olvasható folytatása, piszkozata, egyértelműen megállapíthatóan A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában c. Kovács Máté tanulmány széljegyzete.³⁵ Ebből kiderül, hogy Molnár Pál igen alaposan áttanulmányozta Kovács Máté írását: elismeri azt – de saját ismeretei és véleménye alapján kritizálta is. Ez a kritika azonban nem támadó, hanem jószándékú.

Molnár Pál ellenvetéseire Kovács Máté 1963. augusztus 7-én válaszolt. *„Nincs ellentmondás a téma és a könyvtártudomány fogalmának tágabb értelmezése között. A könyvtári kultúrát nem szabad elszigetelten szemlélni. Szerves része az íráson és nyomtatáson*

³⁴ „Az írás- és olvasás, a könyv- és könyvtárkultúra átfogó tudományos vizsgálatára a szocialista társadalom hivatott. Ez posztulátum, nem reális következtetés. Sok bizalmat előlegez a marxista szakkutatásnak. Mi jogosítja fel erre, mit váltott valóra? Milyen művek? A könyv műveltség-hordozó szerepét a polgári kutatók passzívnak, közvetítő jellegűnek fogják fel. K. [ostelanez ? TGY] szerint ez az oka, hogy nem emelkedett a kt. [könyvtártudomány] már elismert tudományok rangjára.

Az írásművekben a tartalom és a forma dialektikus egysége aktív tényező – a kt. [könyvtártudomány] nem mondhat le teljesen a tartalmi vizsgálatról.

Hogy vállalhatja a marxista kutatás az olyan heterogén területek komplex kutatását, mint az írás, olvasás, a könyv, a sajtó, a nyomdászat, a papír, a könyvkiadás, a könyvtár együttes vizsgálata és egységbe olvasztása? Nem túl sokat vállal-e, melyből semmit sem valósít meg? Nem természetes-e ezeket elkülönítve tárgyalni? Lehet-e mindezt egyetemes összefüggő, elvszerűen felépített ismeretrendszerre alakítani s egy egységes társadalomtudományi [olvashatatlan szó! TGY] tenni?

A kt [könyvtártudomány?] ágainak, segédtudományainak az elkülönítése volt-e vajjon az oka annak, hogy a kt. [könyvtártudomány] tudományos elismerésben nem részesült?

Nem inkább valóban a segédtudományok természetéből adódóan [TGY: adódik?] az egységes rendszerszerű kt [könyvtártudomány] megalkotásának lehetetlensége?

A szakkutatás elvszerű ismeretrendszere kialakítására nincs példa a szoc. [szocialista] társadalmakban sem..

Mi a kutatás új marxista szemlélete és módszere? Melyek az elért eredmények?

A kt. [könyvtártudományi] szakkutatás tárgyköre és ismeretköre kijelölése a marxizmus-leninizmus szemlélete és módszere alapján – az a feladata K[ovács] Máté elvi programadásának. Az összekapcsolás elvét nem tudja megállapítani, csak feltételezi az »írás-olvasás« »a könyv és könyvtárkultúra« között. A holtpontra jutott kt-i [könyvtártudományi] szemléletet (Leigh, Vleeschewer, ?) továbbblendíti Kovács Máté nagyszabású koncepciója. Kiive [?? TGY] az utópiák birodalmába visz. Egy ilyen kutatási terv végrehajtására több tudás és erő kellene, mint tíz más tudományzakra. Hatalmas szervezési képesség és fantázia nyilatkozik meg benne.”

³⁵ „A kutatás tárgyköre (és módszere) tudományelméleti körvonalazása nagyon vázlatos, nem konkrét, a társadalmi összefüggések széleskörű hangoztatásánál nem sokkal megy tovább.

A kutatás megdöbbenően széleskörűvé terjed, úgy hogy korlátozni kénytelen a kört. »A kutatás központjában természetszerűen maga az írásos-nyomtatásos közlésmód áll s csak a szükséghez képest bővül a technika, a tartalom, a gazdasági alapok s egyéb társadalmi folyamatok vonatkozásában.

A súlypont az írás és olvasás, a kiadvány, az írásművek rendszerezése és tartalmi feltárása (bibliográfia) és a könyvtár (24. lap) Mindennek az elemzésében vezető szempont: a társadalmi összefüggések, tehát a szükségletek és igények, kapcsolatok és kihatások együttes és rendszeres vizsgálata (25. lap)

Mindehhez marxista módszertan szükséges [ismét egy széljegyzetben: a fejlődés ismerete TGY], ezért ki kellene dolgozni a könyv- és könyvtárkultúra marxista szociológiáját.« - idézte Molnár Kovács Mátét. Ehhez viszont most Molnár Pál széljegyzete: „Nem előbb kellene ezt kidolgozni? Nem ez a feltétele az ilyen kutatásnak”? A továbbiakban Molnár 4 pontban foglalta össze Kovács Máté tanulmánya alapján a kutatás területeit.

alapuló társadalmi gyakorlat erősen differenciált területének. Az viszont maga is beletartozik a közlésmódok rendszerébe. Így helyesen akkor járunk el, ha a vizsgálódás középpontjába a szűkebb tárgy: a könyvtári kultúra tudományelméleti kérdéseit állítjuk, de ezeket összefüggéseikben, főként az írásbeliség teljes folyamatában szemléljük. Egyébként majd látni fogod, hogy az eddigi tudományelméleti elméletek egyik fő problémaköre éppen az, hogy az írásbeli közlés egyes jelenségei és folyamatai, termékei és intézményei hogyan függnek össze egymással, s ezek közül az egyes szerzők felfogása szerint a könyvtártudomány fogalma mit foglal magában.

2. Hogy mi lehet a tudományelméleti vizsgálódás tárgya, az attól függ, hogy a természeti és társadalmi valóság, ill. a gondolkodás egyes területei közül melyiknek mekkora a jelentősége az adott társadalom élete szemszögéből. Következésképpen éppen társadalmi fontosságuknál fogva a nyomdászat, a papír, a bibliofília és könyvművészet problémái önmagukban is adhatnak ösztönzést tudományos vizsgálódásra, sőt az ismeretek egy bizonyos felhalmozódása után tudományelméleti elméletekre is. De itt erről nincs szó. Minket elsősorban csak az összefüggések érdekelnek.”³⁶

8. A közös munka 1964-ben indult be igazán

1964 elején keletkezett Kovács Máté 2 lapnyi írása, „A bibliológia önállósulása”³⁷. Ebben az irodalomtörténet példáján mutatta be, a tudományok kialakulása hosszantartó

³⁶ Ezután még azt is rögzítette Kovács Máté, hogy egyetemi jegyzetként szándékoznak szöveggyűjteményeket kiadni, hogy a hallgatóság ne csak a szakismereteket tanulja meg, hanem elolvassa a tárgykörbe vágó legfontosabb szövegrészeket is. Nem árt hangsúlyozni, hogy a Kovács Máté vezette tanszék nem a más szakokra akkor jellemző és jegyzetekbe lepárolt ismereteket oktatott, hanem a vezérfonalnak szánt bevezető tanulmányok nyomán a hallgató szűr(het)te le ismereteit az eredeti szövegekből. Ezért készítette az antológiát, tervezett itt is szöveggyűjteményt és szakirodalmi szemlét – terveiben pedig többször történeti és/vagy elméleti monográfiát.

³⁷ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/39/90. sz. dokumentum teljes kijegyzése: „Az írás- és olvasás, mint közlésmód, a könyv- sajtó és könyvtár mint e közlésmód különböző formái önmagukban nem keltették fel hosszú ideig a tudományos érdeklődést. Még a bibliológia és a dokumentáció is viszonylag lassan váltak a tudományos vizsgálat tárgyává. Nyilván azért, mert nem a közlésmód és annak formái érdekelték a kutatókat, hanem az a tartalom, amely bennük kifejezésre jutott, s így érzékelhetővé, átvehetővé vált. Így történt ez más tudományokkal is. Pl. az irodalomtörténet az egyháztörténetből vált ki. Az egyháziak veszik számba nem a tartalom, hanem az egyházhoz való tartozás alapján az írókat, s csak azután foglalták a mű tartalma szerint azokat, akik elsősorban vagy főként szépirodalmi műveket alkottak. A következő lépcsőben az irodalomtudomány, a nyelvtudomány, történettudomány támasztott igényt arra, hogy az írásban fennmaradt dokumentumokat feltárják. Nem a közlésmód oldaláról, hanem a tartalom szempontjából, hogy a dokumentum mint forrásanyag feltárható és felhasználható legyen az irodalomtörténet, vagy a történettudomány számára. Ez a segédtudományi korszak, amikor tehát a valóság egy-egy része nem önmagában, önmagáért és a valóság egészének összefüggésében került megismerésre, hanem csak egy-egy oldaláról, mint dokumentumérték. Most elérkezett az ideje annak, hogy a közlésmód és formái teljes komplex feldolgozást nyerjenek és az így leszárt ismeretek nemcsak egy-két tudományág, hanem valamennyi érdekelt tudomány számára társtudományi anyagként felhasználhatók legyenek.. Rotarides azonban már az írás történetével kezdte az irodalom történetét. Bél M. is a rovásírásról írt.”

kiválási folyamat részeként történik. Szerinte ez a helyzet a bibliológiával is: már korábban is foglalkoztak vele, de most jött el az önálló tudománnyá válás ideje.

Molnár Pál 1964. május 8-án kelt kétoldalas levele továbbra is egyszerre a nehézségeket és a munka biztatóan izgalmas voltát hangsúlyozta.³⁸ Ezután hosszan sorolta a szakirodalom gyűjtésének nehézségeit), fordítási javaslatot tett, s mint másutt is, az írások semmitmondó voltára panaszkodik. [Az új tudományt belepték a jelentéktelen, igénytelen írások! TGY]³⁹

³⁸ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/11. sz. dokumentum. *„Nagyon megtisztelő és komoly feladat lesz számomra ez a régi barátságunkat is elmélyítő közös munka, melyre talán a Te ösztönzésed nélkül nem mertem volna vállalkozni. [...] Nagyon problematikus ez az új tudományág, s úttörő munka lesz az eddigi eredmények felmérése, értékelése még szűk keretek között is. Nem csupán a téma terjedelmében, de az első szempontok alkalmazása terén, tehát mélységében is eléggé nagy igényű vállalkozás ez, mindenképpen nagy felelősséget jelent. De ha sikerül megközelíteni célt, megérné a fáradságot...”*

³⁹ *„Továbbra is nagy probléma, hogy az egyes bibliológiai szaktudományok, segéd- és társtudományok arányát, illetve ezek elméleti megállapításait, elvi vonatkozását milyen mértékben kell itt figyelembe venni. Az írás, olvasás, írásmű, papír, könyvművészet, bibliofília, könyvtár, bibliográfia és dokumentáció kérdései az eddigi szemelvényekben nagyon egyenlőtlenül voltak képviselve. Mivel ezek a társtudományok, a könyvtártudomány összetevő tényezői általában kimerítő ismertetést kapnak a Milkau-féle kézikönyvben, mely minden egyetemi oktatás alapja, a »mellérendelt« arányosított tárgyalás csak azt jelentené, hogy a megadott szűk keretben csak ennek kivonatait nyújthatjuk. Az egymás közötti összefüggések, a közös társadalmi feltételek és vonatkozások elemzése pedig annyira új szempont, hogy itt még az előmunkálatoknál is alig tartunk. Mindezzel számot vetve tehát egyelőre úgy látszik, hogy szűkebb körre határolt helyzetképet kell adnunk a mai könyvtártudományi elméletről, inkább deskriptív mint értékelő módszert, csupán a főbb elvek és irányok kiemelésével, hogy a szakoktatás folyamán munkánkat forgatva a köztudatba kerüljön mindaz, ami a hazai és nemzetközi szinten sebezhetővé teszi vállalkozásunkat, kihívhatja maga ellen a kritikát...”*

Fél évvel később Molnár már dolgozattal jelentkezett,⁴⁰ további levelek sorában⁴¹ számolt be munkájáról, elküldte kutatási jelentését.⁴² Molnár Pál 1966. április 23-án kelt levelével publikálásra szánt dolgozatot küldött Kovács Máténak a lengyel és szovjet bibliológiai vitáról.⁴³ „Légy jó alaposan átnézni s észrevételeidet közölni velem, hogy aztán a közlésről – ha érdemes arra – valahol gondoskodhassunk. Talán a Könyvszemle lenne az alkalmas hely

⁴⁰ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/13.sz dokumentum Molnár Pál kétoldalas autograf levele Kovács Mátéhoz 1964. X. 20-án kelt. „Itt küldök Neked egy dolgozatot, amelyről a nyáron tettem említést.” Nem derül ki sem itt, sem más levelekből, miről lehet szó. Még az 1964. októberi levélben azt is hozzáfűzte: „Lehet, hogy egyesek azt mondják, hogy a kelet és nyugatnémetek között folyó állandó csetepatékból nem érdemes nagy dolgot csinálni, de itt azt hiszem szélesebb távlatról van szó. [...] a szocialista álláspont tisztázásához, másrészt a bibliológia és a szűkebb könyvtártudományi koncepció ellentétei megismeréséhez hozzájárul, s ezek a hazai szakmai sajtóba még nem kerültek – tudomásom szerint - megvitatásra. Érzem, hogy itt persze nem annyira szemlére lenne szükség, hanem az ellentétek önálló mélyreható elemzésére, de most még erre nem érzem magam hivatottnak, s be kell érnem az interpretáló és kommentáló szerepével. Ez a kérdés különben sem vitatható meg különösebb szenvedéllyel, s nem dönthető el elméleti úton, hiszen önállóan és szervesen kialakult társadalmi gyakorlatról van szó, melyeket utólag igazol az elmélet. Persze a Te könyvtártudományi (1960) anketon elhangzott előadásod jóval többet mond ennél elvi síkon, de ezt – éppen a köztudatban élő eszméi miatt - nem kívántam itt bővebben fejtegetni, idézgetni.” Ennek alapján úgy tűnik, hogy a két német állam könyvtárosai közti vitáról akart írni. A téma végülis bekerült 1967-ben írt nemzetközi áttekintésbe egy fejezet erejéig. Molnár Pál különben ebben a levélben jelzi, hogy szeretne kijutni az NDK-ba, és sajnálkozik, hogy nem sikerült a Csúry által tavaly (1963-ban) beharangozott szovjet út sem.

⁴¹ Ilyen például OSZK 210/382/14. sz. dokumentum: Molnár Pál autograf levele Kovács Mátéhoz 1964. dec. 5-én. Ebben beszámolt arról, hogy az elmúlt hetekben a Library Trends 1964. júliusi számát (A könyvtártudományi kutatás módszerei c. témáról tartott szimpozion) és egy Ranganathan könyvet (Bevezetés a könyvtártudományba) tanulmányozott és jegyzetelt: „elégé tanulságosak voltak.” Jelezte továbbá, hogy Bóday Pál [ekkor KMK munkatársa és KF szerkesztője TGY] referátumokat és a Giljarevszkij cikket elvitte, hogy bevegyék fordításaik közé. Panaszkodott arra, hogy a KF olyan apró, szétszórt közleményeket, híreket közöl, hogy attól tart, alaposabb elemzéseknek nem ad helyet. „A tervezett közlemények közül a Milkau-féle könyv visszhangját kellene megírnom legelőbb, de alig van rá anyag itt...” Molnár Pált foglalkoztatta a (nyugat és kelet) német tudományfelfogás, különösen a híres Milkau-Leych-féle „Handbuch”-é. Molnár Pál: A Milkau-Leych-féle „Handbuch” fogadtatása a nemzetközi szakirodalomban. = Könyvtári Figyelő, 1985. 5-6. sz. 349-363. p. című írására felfigyeltek külföldön is: Molnár Pál 1965. XII. 27-én kelt levelében (OSZK 210/382/18. sz. dok.) jelezte Kovács Máté számára, hogy „Milkau-Leyh-féle a cikket a Lenin Könyvtár külföldi referáló folyóirata átvette és közölni fogja az év elején. Úgy látszik, a szerkesztőség vitát rendezett róla, mert elég alaposan átdolgozták, fordításáról is ők gondoskodtak. De nem rossz ez a szovjetizált változat sem.” 210/382/15 sz. levél 1965. május 24-án kelt, ekkor készült el a kézirat. „Itt küldöm Neked expressz a Handbchról írt kritikai szemlét, légy szíves véleményezni.”

⁴² Kutatási jelentés Dr. Molnár Pál [...] 1965. évi könyvtártudományi tevékenységéről.

„A kutatási téma: »Elméleti kérdések a könyvtártudomány külföldi (nyugati, polgári) szakirodalmában. Tárgykör, szemlélet, módszer és rendszer kérdései. Irodalmi szemle és értékelés.«

E témára vonatkozó kutatást 1963 óta végzem az Eötvös Lorant [sic! TGY] Tudományegyetem Könyvtártudományi Intézete megbízásából; az anyaggyűjtést két év óta rendelkezésükre is bocsátom s ennek szempontjait dr. Kovács Máté professzorral időnként megbeszelem. Az év folyamán 300 gépelt oldal anyagot küldtem be a budapesti tanszéknek: szemelvényeket és referátumokat, összefoglalásokat és értékeléseket, melyek a KMK-nál a jövő 1966. év folyamán kiadásra kerülő kb. 10-12 íves mű részét, kutatási alapját teszik. A hazai és a szocialista országok eredményeit Kovács Máté foglalja össze a közös kiadvány számára.”Ezután jelezte, hogy a kiadvány elvi szempontjait az előző évi jelentésben már ismertette. „Minthogy éles vonal nem vonható a polgári és szocialista könyvtári elmélet közt általában: az egyes fejezetek nem különülnek el mereven a nyugati és a szocialista társadalmi gyakorlat szerint, hanem a vonatkozó nézetekkel, az elvek képviselőivel való számvetés alapján történik a téma kifejtése mindkét szerző részéről e közös gondolatmenet alapján. [...] Mivel a kiadvány célja nemzetközi szemle nyújtása korszerű színvonalon, a kifejtés nem ideológiai polemizálás formájában, hanem tudományos objektivitással, de vitaszerűen, dialektikusan történik...”

⁴³ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/22. sz. dokumentum. A Molnár Pál hagyatékban van egy datálatlan – valószínűleg levéltervezet -, amely sok tekintetben azonos az előbb hivatkozottal. A kettőt együtt kezeltem. Hozzáteszem, hogy Kertészné Molnár Katalintól kapott és a felajánlott hagyatékról szóló listán két tétel is szerepel: Molnár Pál A lengyel és szovjet bibliológiai vita után 1-9. p. és Molnár Pál: A lengyel-szovjet vita 7 p.

erre a vitára, ha a terjedelem – majdnem 2 nyomtatott ív – nem nőne túl a lehetséges terjedelmen. De azt hiszem, nem lehet rövidíteni rajta, mert úgyis erősen tömörítettem a nagy anyagot. Saját kutatási anyagomat is bedolgoztam, a végső ösztönzést pedig a Kniga 1965-ös kötete adta. Ez a problematika nemcsak nálunk, hanem nemzetközi szinten is kevésbé ismert, így nálunk is, de másutt is számíthat talán érdeklődésre.” Átnéztem a Könyvszemle tartalomjegyzékeit, Molnár Pál neve nem szerepel az 1960-1969 közötti évfolyamokban. Hozzáteszem: mástól sem közöltek ilyen tárgyú írást, könyvtártudományi vagy bibliológiai kérdérről szóló írások ismertetését sem! A datált levélben hozzátette: „[...]a szovjetek] a tudomány fejlődését skolasztikusan kívánják irányítani bizonyos kijelölt feladatok szolgálatára: az elmélet és az alkalmazás, a tények és a teendők valójában nem különülnek el, s egész felfogásuk – nem támaszkodik reális tudományos alapra, s nemzetközi szakirodalomra – szinte a levegőben lóg, csak programnak és követelménynek hat [...]”

Molnár Pál odafigyelt a lengyel bibliológiára, közte Glombiowski akkor wroclavi docens, később gdanski professzor munkásságára. 1966. augusztus 23-án kelt levelében arról írt, hogy Glombiowskitól kapott egy hosszabb tanulmányt lengyelül, „Az olvasás történetének problémái” címmel. „*Ahogy a néprajzosok különben az emberiséget leírják, így ő az olvasás gyakorlatának régi nyomait kutatja (XV-XVIII. század) [...] A példák elég igénytelenek, s a belőle levont következtetések elég általánosak.*” Jelezte Molnár, hogy július 3-19 között Lengyelországban lesz, ellátogat Breslauba [Wrocław TGY] Glombiowskihoz. A találkozás létre is jött. Molnár később ugyancsak levélben számolt be arról, hogy Krakkóban két könyvtárigazgatóval, Wrocławban pedig Glombiowskival és két fiatal munkatársával egy üveg tolcsvai mellett tanulságos megbeszélést tartottak. Kölcsönösen tájékoztatták egymást. Glombiowski elismerően beszélt Kovács Mátéről és kérte a Magyar Könyvszemle különszámát az ankétról és különlenyomatot a Libriben megjelent írásából.⁴⁴

Újabb Molnár levél ugyancsak jó hírekről számolt be: megjelent írása a Könyvtári Figyelőben.⁴⁵

⁴⁴ Kovács Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. = Magyar Könyvszemle különszám 1961. és Kovács Máté: Livres et bibliothèques en Hongrie après la seconde guerre mondiale. = Libri, vol. 11. 1961. Nr. 57-80. p. és klny. című írásokról van szó.

Molnár Pál OSZK 210/382/35 című dokumentumban, 1966. nov. 14-én kelt levelében (amely valószínűleg az 1966. nov. 12-i anyagának kiegészítése) arról számolt be Kovács Máténak, milyen munkát végzett 1966-ban. 24 tételes listája pontos bibliográfiai leírást és lapszámot közöl. Itt az egyes országok lapszámát közlöm: a lengyel anyag 57 oldal, a szovjet 44, a cseh 18, a jugoszláv 6, a német 10 oldal, összesen 135 lapnyi terjedelemben.

⁴⁵ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/40. sz. dok. kétlapos Molnár levél Kovács Mátéhez 1967. VI. 29-én: „...Most már csak a közvetlenül felhasználható anyaggal érdemes foglalkozni, hogy ne veszítsünk több időt. Végre megjelent a Könyvtári Figyelő 1967. I. sz-ban az orosz vitáról szóló beszámoló, s hamarosan, még szeptember előtt megjelenik a Könyv és Könyvtár VI. kötete is. Ennek tördeletlen korrektúráit is átjavítottam,

9. Kovács Máté 1966-ban elkészítette a közös kötetek részletes tervét

Mióta Kovács Máté hagyatékával ismerkedem, megtanulhattam, hogy nála mindennek van előzménye. Molnár Pál hagyatékából előkerült levél tanúsága szerint, már 1964 elején elfogadtatta az OKDT kiadványi szakszabványával közös kötetük kiadását 1966-ra, az egyetemi jegyzetervbe pedig felvette a szöveggyűjtemény kiadását.⁴⁶ Molnár Pál úgy válaszolt a levélre, hogy „Nagyon örültem két hónappal ezelőtt írt levelednek, mely határozott célt és formát adott az egész vállalkozásnak.”⁴⁷ Érdekes, hogy Kovács Máté 1965. január 7-én és 11-én kelt autograf levélben is visszatért a témára, szinte azonos tartalommal, de itt már 1967 is lehet a megjelenés dátuma, másrészt kétféle megoldást kínál: a nyugati és a szocialista megközelítés lehet külön fejezet, de jobbnak tartaná a párhuzamos tárgyalást, miként tette

helyenként ki is egészítettem újabb adatokkal, hivatkozásokkal. Úgy látom, ez az átfogó szemle, a koncepciók vitájáról szóló körkép kerek egészzé vált és hozzájárulhat a nézetek tisztázásához.

Most már tkp. [tulajdonképpen TGY] témán dolgozom a közös terv szerint. Mindenek előtt áttanulmányoztam újból a Milkau-Leyh új kiadásának I. kötetét (Buch und Schrift), ahol széles skálán együtt tárgyalják a fejezetek szerzői, szaktudósai a könyvtudományi diszciplínák nagy részét: az írástörténetet és paleográfiát, a kéziratant és papirologiát, könyvfestészetet, a könyvnyomtatás történetét és a könyvillusztrációt, a könyvkötést és könyvfedél művészetét, a könyvkereskedelmet és bibliográfiát. A rendszer áttekintése időrendben és országok szerint sajnos nem a mi szempontunk, a tudományelmélet (a rendszer, módszer és szemlélet) elvei szerint történik, hanem a régi jó pozitivisták rendszerezésben. A problematikához más oldalról kell közelíteni, főleg emelkedve ennek a tekintélyes ismeretanyagnak. Mindenesetre mégis ebből kell kiindulnunk, ha célhoz akarunk jutni. A problémát egységében és részleteiben meg kell hamarosan beszélni. [...] A fejlődés másfél évtized óta már természetesen túl jutott ezen a Milkau-Leyh-féle régi historikus-akadémikus koncepcióra a társadalomtudományok fejlődésén, az információ és dokumentáció új formái [sic! TGY], a tömeghatású kultúrtevékenységek (film, rádió televízió) [akkor már ez jelentett megfontolást TGY] új szempontokat jelentenek, s olyan új stúdiumok alakulnak ki, mint a szerkesztés és lektorálás (»redaktirovanie«), amelyről éppen itt szó van Szikorskijnál. A könyvtudományi komplexum határterületei is figyelmet érdemelnek, az összefüggések a népműveléssel, a filológiával, a nyelvvel, a stílussal és irodalomtörténettel, az olvasó- és olvasásismeret és a pszichológia területe. Ezeknek a »végső kérdéseikhez« eljutni enciklopedikus vállalkozás s vigyázni kell, hogy ne legyünk dilettáns polihistorok, akik a szakemberek előtt szégyenben maradnak. [...] Valami részletet ebből az anyagból is kellene emelni kidolgozásra a Könyv és Könyvtár VII. kötete számára. [...] Gondoltam olyasmire, hogy » Kísérletek a könyvtudomány (bibliológia) rendszerének kialakítására«, mely megfelel a program 2.3 pontjának...”

⁴⁶ Kovács Máté levele 1964. III. 5-én Molnár Pálhoz. „Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács Könyvtártudományi és Kiadványi szakszabványi bizottsága elfogadta, hogy 1966-ra kerüljön be a kiadási tervbe egy ilyen kötet is: KOVÁCS Máté-MOLNÁR Pál: A könyvtártudomány tudományelméleti problémái a hazai és külföldi szakirodalomban. Mint már korábban is jeleztem Te összehoznád a külföldi részt, amely a második világháború utáni termést bővebben, a két világháború közöttit kissé szűkebben tárgyalná, a korábbiakból pedig csak a kiemelkedő szerzőket és műveket vennéd fel. [Kovács Máté ezt az elvet vallotta a könyvtártörténet oktatásában is TGY] Én adnék hozzá egy hosszabb bevezető tanulmányt és a hazai szakirodalom áttekintését, érzékeltetve a fejlődés fontosabb mozzanatait és a külfölddel való kapcsolatokat. A kötetet egy minél teljesebb bibliográfia zárna be. [...] Terjedelem összesen 10-12 ív. A részletes tervet majd alkalomadtán még megbeszéljük.” A szöveggyűjteményt kb. 15 ívre tervezte.

⁴⁷ Molnár Pál levele 1964. május 8-án kelt és így folytatódott: „Nagyon megtisztelő és komoly feladat lesz számomra ez a régi barátságunkat is elmélyítő közös munka, melyre talán a Te ösztönzésed nélkül nem mertem volna vállalkozni, s amelynek eredményességét most is főleg a Te hatásos közreműködéseddel és ellenőrzéseddel merem remélni az előttünk álló másfél évi időre. Nagyon problematikus ez az új tudományág, s úttörő munka lesz az eddigi eredmények felmérése, értékelése [...] De ha sikerül megközelíteni a célt, megélni a fáradságot.” A sűrűn gépelt két oldalnyi levél részletezte a feladat problémáit, s ezt a részt azzal zárta Molnár Pál: „Mindezzel számotvetve tehát egyelőre úgy látszik, hogy szűkebb körre határolt helyzetképet kell adnunk a mai könyvtártudományi elmületről, inkább deskriptív, mint értékelő módszerrel, csupán a főbb elvek és irányok kiemelésével, hogy a szakoktatás folyamán munkánkat forgatva a köztudatba kerüljön mindaz, ami hazai és nemzetközi szinten lényeges ismeretanyag és szempont.”

Sebestyén Géza. [A könyvtári kutatások mai problematikája a külföldi szakirodalom tükrében TGY] Ez jobbnak, szervezettebbnek ígérkezik.⁴⁸

A kutatómunka adminisztratív és szervezési gondjai közepette természetesen fontos elméleti kérdéseket is vitáltak. Molnár Pálnak egyik aggályára is visszatért 1964. május 27-i levelében Kovács Máté, azzal a frappáns kitételrel, hogy „*Az olyan problémakörrel, amelynek a megoldása előre adva van, nem is érdemes foglalkozni, mert az csak epigon munka lehet.*”⁴⁹

Az együttgondolkodás személyes találkozások, levelek útján folytatódott. Molnár Pál hagyatékából autograf feljegyzések, tervezetek is előkerültek. Így Molnárnak az 1964. XI. 8-án Budapesten tartott megbeszélésükről készített kéziratos feljegyzése.⁵⁰ Az együttműködők megbeszélték a munkamegosztást, a könyvtártudomány 5 főle megközelítését, a vizsgálat szempontjait. Hosszan tárgyalták az egyik kulcskérdést: a semlegesség vagy pártosság problémáját, legalábbis Molnár Pál jelezte, a pártosságot támadják nyugaton, s a pártosság helytelen szektás-dogmatikus értelmezését. További vizsgálati téma volt a könyvtártudomány szemléletének és módszerének kérdése, s végül a rendszer megalkotásának kérdésköre.

Kovács Máté 1966. március 1-én részletes tervet készített tervezett monográfiájukhoz és szöveggyűjteményükhöz.⁵¹ Ezzel a dátummal 4, Kovács Mátétól származó dokumentum is került a Molnár Pál hagyatékából az OSZK-ba: másfél oldalas gépirat a feldolgozás szerepéről, 8 oldalas gépirat „A bibliológia tudományának elméleti alapproblémái a szakirodalom tükrében.” Csatlakozik még másfél gépelt lapon „A kidolgozás szempontjai.” Végül egy lap terjedelemben a Bibliológiai alapismeretek Szöveggyűjtemény tartalomjegyzéke. Mindet külön alá is írta. A kötet munkamegosztása: az 1. Tudományelméleti alapkérdések (30-40 lap) és 3. rész A bibliológiai gondolkodás a szocialista társadalomban (150-200 lap) Kovács Mátéé, a 2. rész (A bibliológiai gondolkodás a polgári szakirodalomban (200-250 lap) Molnár Pálé. A 4. Összegzést (20-25 l.) ugyancsak Kovács Máté feladata lett volna elkészíteni. A rendkívül alapos és szisztematikusan kidolgozott részek fejezetekre és alfejezetekre bontottan, néhol további alárendelt részekben a tervezet szintjén kidolgozottan készen állt. Az írásbeli

⁴⁸ Ebben a levélben örömet fejezte ki azért is, hogy Molnár Pál – vélhetően 1965-től – 8 órás kutatóidőt kapott,

⁴⁹ A fenti idézet így folytatódott: „*Ez a téma nyilvánvalóan nem ilyen, itt új koncepciót kell kialakítani az írásbeli közlésről, mint a társadalmi közlés egyik fő technikai formájáról. Világosan kell látnunk az írásbeliség sajátosságait és lehetőségeit a természetes (biológiai) és egyéb technikai közlésmódokhoz képest....*”

⁵⁰ A megbeszélésről készített feljegyzés címe Közös terv: Egy tanulmánykötet kiadása a KMK révén: A kvttud. tudományelméleti kérdései a hazai és a külföldi szakirodalomban. Ez 3 lapnyi. Aztán van egy külön lap, amely szintén ezt a címet viseli: Megbeszélés Kovács Mátéval.

⁵¹ Kovács Máté 1965. november 10-én, tanszéki fejlesztés-gépiratos levelében, ha úgy tetszik hivatalosan aláírt levelében már jelezte Molnár Pálnak, hogy el kellene készíteniük közös kötetük tervét, s jó volna, ha mindketten gondolkodnának rajta.

kultúrát mindkét főfejezetben történeti szempontok szerint, valamint a könyvtár, a bibliográfia és a dokumentáció problémakörével megtoldva tárgyalták volna.

A négy fejezetet 5-10 lapnyi jegyzet, 10-15 lapnyi bibliográfia, 35-40 lapnyi angol, francia, orosz nyelvű összefoglaló, valamint magyar, angol, francia, német és orosz nyelvű tartalomjegyzék zárta volna

A terv nagyszabású kétszerzős monográfia, s egy hozzá csatlakozó szöveggyűjtemény „Bibliológiai alapismeretek” címmel. Az utóbbi 1. fejezetét válogatta volna Kovács Máté 50-60 lapnyi terjedelemben. A 2. fejezet az előbbieket mintájára Molnár Pálé 115-150 lapnyi terjedelemben. A 3. fejezetben Kovács Máté gyűjtött volna szemelvényeket, 145-195 lapnyi terjedelemben.⁵² Míg a monográfia 440-580, addig a szemelvénygyűjtemény 310-405 lapnyi terjedelmű kiadvány lett volna Kovács Máté tervei szerint. Ma már tudjuk, hogy különböző okokból egyik sem készült el, csak részeredményei olvashatók nagyobb részben Molnár Pál, kisebb részben Kovács Máté részéről. Kérdés: készültek-e rész-kéziratok, fogalmazványok. Sem Kovács Máté, sem a Molnár Pál hagyatékában nem találtam rájuk.

Kovács Máté megjegyezte, hogy a 3. fejezet alapja A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában c. és A könyv és könyvtár a társadalom életében c. tanulmány, valamint a Bibliológiai alapismeretek c. egyetemi előadás vázlata.

Az alapos tervezetet követte „A kidolgozás szempontjai”, másfél sűrűn gépelt lapnyi terjedelemben, 8 pontban: 1. A vázlat rögzítése, 2. Az anyaggyűjtés kiegészítése, 3. A megfogalmazás, 4. Hivatkozások és jegyzetek, 5. Szemlélet, 6. A feladatok elhatárolása és kölcsönös segítség, 7. Tagolás és technika, 8. Stílus

A tervezet egyszerre impozáns és alapos kidolgozású, de maximalista. Egy olyan tudomány keretei bontakoznak ki, melybe mindent belezsúfoltak.

10. Molnár Pál bibliológiai írásai

Molnár Pál közös kutatásokkal összefüggő első írása könyvismertetés.⁵³ A kötetéről az volt az összegző megállapítása, hogy annak „*A könyvtárelmélet c. fejezete a tudományelméleti ellentmondásokra, az elvi megalapozottság hiányára mutat rá; a könyvtártudományt nem tudják sem Keleten, sem Nyugaton közös nevezőre hozni. A könyvtártörténet és a könyvtártan*

⁵² 1964. november 8-i megbeszélésükről készített feljegyzés mellett 4 oldalnyi terjedelemben található, datálatlan tervezet: Bibliológiai alapismeretek Szemelvénygyűjtemény terve. Molnár Pál kézírásával. Ennek felépítése erősen hasonlít Kovács Máté 1966. március elsejei nagyszabású tervezetéhez, de abban mindenképpen különbözik, hogy az autografban Molnár Pálnak jutó rész részletesebben kidolgozott: sorolja a felveendő szerzők nevét, s Kovács Máté része, a szocialista bibliológiai gondolkodók, 120-150 lapnyi terjedelmet kaptak volna.

⁵³ Molnár Pál: Sebestyén Géza: A könyvtári kutatások mai problematikája a külföldi szakirodalom tükrében. = A könyvtáros, 1963. 2. sz. 116-117. p. Sebestyén kötete az OKT kiadványai sorozat 15. tagja.

(=alkalmazott könyvtártudomány) hagyományos kettőssége változatlanul fennáll, de a korszerűbb, társadalomtudományi jellegű kutatás mégis a könyvtár tevékenységére irányul.”

1964 őszén cikket írt a polgári és szocialista könyvtártudományi felfogásokról.⁵⁴ Kovács Máté három témára javasolta tagolni. Azt javasolta, hogy a Milkau-féle kézikönyv világviszhangját a Könyvtári Figyelőnek írja meg (megtörtént!), a lengyel vitát a bibliológia és a könyvtártudomány fogalmának tartalmáról szintén oda (ez végül az 1967-ben megjelent hosszabb Molnár-féle összefoglalóba került)⁵⁵, míg a harmadikat a könyvtártudomány fogalmának körét a szocialista országok szakirodalma alapján – ha rövidebb a Könyvtáros, ha hosszabb a Magyar Könyvszemle számára javasolta. (Utóbbi elkészültéről a hagyatékokban nem maradt nyom.)

Következő írása a híres Milkau-Leyh-féle monográfia körüli nézeteket ismertette.⁵⁶ Az elején felrótta a hazai könyvtárosoknak és a szaksajtónak, hogy bár az első kiadásról megemlékeztek, erről a második háború utáni 2. kiadásról egy sor sem jelent meg, holott „*a mű bizonyos vonatkozásban ütközőpontjává vált a polgári és a szocialista könyvtári felfogásnak és szemléletnek.*” Molnár szerint a német álláspontot tükrözi, hogy Leyh már az első kiadás során leszögezte és ezt képviselte később is: „*A könyvtártudomány nem autonóm tudomány, hanem különböző tudományok laza együttese, melyet csak éppen »egy külső burok, a könyv teste tart össze. Hiányzik a közös értelmi mag, melyből minden tudománynak ki kell fejlődnie.«*” A szocialista Horst Kunze az egységes könyvtártudományi koncepciót rótta fel a kézikönyv hibájául, a nyugati bírálóktól viszont egyhangú és feltétlen elismerést kapott a mű. A nyugati szemlélettel vitatkozott a szocialista Zentralblatt munkaközössége és a cseh Drtina is. Molnár Pál a Handbuch körüli vita ismertetését azzal zárta, hogy a szocialista bíráló „*pozitívista módszere, eszmei szervezetlensége és széttagoltsága, az összefüggéseket és célt nélkülöző szintetikus szemlélet hiánya, a társadalmi koncepció elhanyagolása és a könyvtárügy semleges, pártatlan szemléletének polgári szempontja ellen irányul. A Zentralblatt bírálói mutattak rá leginkább azokra a »szervi« hibákra, amelyek a Handbuch*

⁵⁴ A dologról Kovács Máté 1964. okt. 26-án Molnár Pálnak írt, utóbbi hagyatékából most előkerült, 4 oldalas autográfjából szereztem tudomást, az írás kéziratával nem találkoztam.

⁵⁵ Molnár Pál hagyatékából most előkerült egy datálatlan autográf, amely lehet a pizkozata egy 1966. IV. 27-én küldött levélnek, mely az OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/22. sz. dokumentuma. E dokumentumnak a Kovács Máté 1960-as bibliológiai koncepciója közös. Viszont a datálatlan fogalmazvány azt közli Kovács Mátéval, hogy mellékelten küld egy dolgozatot a lengyel és szovjet bibliológiai vitáról, mely leginkább a Könyvszemlébe illene, de 2 nyomtatott ívnél hosszabb, viszont nem tud rövidíteni rajta. Emiatt kérdéses, elküldte-e írását, mert külön nem jelent meg.

⁵⁶ Molnár Pál: A Milkau-Leyh-féle „Handbuch” fogadtatása a nemzetközi szakirodalomban. = Könyvtári Figyelő, 1965. 5-6. sz. 349-363. p. Ua. oroszul: Bibliotekovedenie i bibliografija za rubezsom. 1965. 19. sz. Molnár Pál 1965. november 17-i gépiratos levelében már jelezte, hogy „*A közlés alatt lévő Milkau-dolgozatot elkérte Csubarjan [1971-ben a Lenin Könyvtár igazgatója volt. TGY] lefordítás végett a Bibliotekovedenie i bibliografija za rubezsom (a szovjet Könyvtári Figyelő) számára...*”

egyes fejezeteiben a különböző szerzők polgári szemléletmódjából adódnak. Mindezek miatt az érdekes enciklopédikus mű csak kritikával és inkább a történeti adatok végett használható mű a mai haladó könyvtártudomány számára.”⁵⁷

A Könyvtári Figyelőben még egy írása jelent meg, amely azt mutatja, hogy figyelemmel kísérte a szovjet szakirodalmat.⁵⁸

Ezek az írások voltaképp előfutárai Molnár fő bibliológiai művének: Vita a könyv- és könyvtártudomány viszonyáról a szocialista országok szakirodalmában⁵⁹ Kovács Mátéval közös kutatásaik legnagyobb terjedelmű termékét Csúry István és kollégái előre olvasták, elismerően nyilatkoztak róla. Csúry ezért elkérte a Könyv és Könyvtár VI. kötete számára.

Molnár Pál 1966. tavaszán vet(h)ette fel az írás ötletét.⁶⁰ Kovács Máté részletes javaslatot tett továbbfejlesztéséhez és két címet javasolt: Bibliológia és könyvtártudomány a szocialista országok szakirodalmában vagy Vita a bibliológia és könyvtártudomány fogalmáról és összefüggéseiről a szocialista országok szakirodalmában. Hosszan mérlegelte azt is, hol lehet megjelentetni. *„Külföldön több lehetőség is van. Itthon alig valami. Gondolni lehetne a Librire. Ez 2-3 íves tanulmányokat is közöl [...] Gondolni lehetne még a Knigára is, amelyet talán érdekelne az, hogy másutt mire jutottak e téren. Itthon rövidebbre kellene fogni a cikket, mert a Könyvszemle egy ívnél többet nem közöl. Legrosszabb esetben meg lehetne elégedni a külföldi közlés(ek)kel, s magyarul csak a [debreceni egyetemi TGY] könyvtár évkönyve hozná.”* Még ugyanebben a levélben javaslatot tett az írás 8 fejezetére, ami végül 16 lett. További megbeszélést javasolt és jelezte: *„A Népművelési (nem néprajzi) Értesítőben megjelent tanulmányom különlenyomatát küldöm. Itt több olyan fogalom jobban ki van fejtve, amire ebben a cikkben is, később is szükséged lesz.”*

Molnár Pál szinte postafordultával válaszolt 1966. május 13-án. A változtatással egyetértett, megjegyezve a magyar helyzet bemutatásának nehézségeit, benne Kovács Máté érdemeinek leírását. Közben Csúry és más kollégái is ellátták tanácsokkal.

Molnár Pál a következő változatot 1966. augusztus 23-án küldött levelével juttatta el Kovács Mátéhoz, „A bibliológia vitás kérdései a szocialista országok szakirodalmában” c.

⁵⁷ Az idézetek sorrendben a 350, 351, 352 és a 358. lapról valók.

⁵⁸ Molnár Pál: A bibliológia (könyvtártudomány) vitás kérdései két szovjet országos tanácskozás tükrében. = Könyvtári Figyelő: 1967. 1-2. sz. 33-48. p.

⁵⁹ Molnár Pál: Vita a könyv- és könyvtártudomány viszonyáról a szocialista országok szakirodalmában. = Könyv és Könyvtár. VI. Debrecen, 1967. 107-170. p. és klny. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei 60. Debrecen, 1967. 107-170. p.

⁶⁰ Előkerült mind az OSZK-beli Kovács Máté hagyatékából, most pedig a Molnár Pál hagyatékából egy közel 3 gépelt lapnyi levél Molnár Pálhoz, amelyre adott válasz lehet az ugyancsak mindkét hagyatékban meglévő Molnár Pál válasz, amely 1966. V. 13-án kelt. Sajnos nem ismert az a levél, amellyel megküldte Molnár Pál írását, s amelyre Kovács Máté hosszan reagált.

dolgozatának magyar részét, az alábbi megjegyzésekkel: „Az egész dolgozat tanulsága az, hogy a bibliológiai irány a könyv szociológiai szemlélete, sőt a közlési rendszerek egész komplexuma széles fronton tör előre e kialakuló tudományokban; az egységes elvű szocialista művelődéspolitikai ösztönzésére és nyomására keresi saját rendszere alapjait, közös elveit, törvényszerűségeit, s a kutatás új módszereit. Annyira forrongó, alakuló anyag ez, hogy a nézetek kavargásában, egyéni, nemzeti változataiban nehéz kiigazodni. Kétségtelenül benne él a közvéleményben, szempontja most kristályosodik ki vitákban, kisebb-nagyobb cikkekben. Ezek egy része most van megjelenőben. A fejlődés korszerű iránya ez; a régi szűkkörű könyvtártudományi, könyvtártani koncepció hitelét veszti, elszigetelődik; tudományos jellegű anyaga beleszerveződik a kialakuló komplex tudomány együttesébe. Ebben a felismerésben Noked mindenestre komoly érdemeid vannak, s úgy látszik, hogy a fejlődés igazolni fogja elgondolásaidat, amelynek elég makacs ellenzéke is van itt. Ennél az alakuló tudományozásknál mindenestre komoly tudományelméleti és kritikai megfontolásokra van szükség, hogy el ne vessük a súlykot és többet ne magyarázzunk bele a jelenségekbe, mint ami benne van; az ilyenfajta szemlélés mellett jobb a szemlélődő objektív álláspontján maradni; hiszen még a kialakult társadalomtudományok törvényszerűségeit is erősen vitatják.” Jelezte Molnár, hogy akiktől részanyagot kapott, mind nagy érdeklődéssel várják a Libriben várható, vagy a magyar nyelvű változatát és különnyomatot kérnek belőle. „Azt hiszem, ez a dolgozat jó előtanulmány lesz a megírandó közös könyvhöz, amelynek anyaga, elvei, távlatai így kialakulnak előttünk.” Nem kétséges, akkor Molnár Pál ismerte legjobban a nemzetközi tendenciákat!

Kovács Máté 1966. IX. 4-én kelt autograf levelében fűzött megjegyzéseket és tett kiegészítéseket Molnár Pál tanulmánya magyar részéhez. Azt egészében jónak tartotta, de úgy látta, „nem is olyan nehéz kiigazodni. Mindössze az alakuló, fejlődő valóságot kell helyesen érzékelni, óvakodni kell minden kívülről jött elképzelés belezsúfolásától vagy megalapozatlan elméleti konstrukció gyártásától.” Még hozzáfűzte: „A könyv társadalmi funkciójával kapcsolatban légy szíves megnézni az én tanulmányomat is (DEK évkönyve, 1953. 65-80. l.⁶¹ Ez mindegyiknél korábbi és részletesebb. Ezt viszi tovább Kőhalmi és azt Varjas. [...] Mátrai

⁶¹ Ez Kovács Máté: A magyar könyvtárügy időszerű kérdései címmel megjelent írásának a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. Debrecen, 1954. 59-136. p. egy részlete. Az utódok számára figyelemfelkeltő: a könyv és könyvtárról való Kovács Máté féle másként gondolkodás nem 1960-ban kezdődött a bibliológiával, hanem legalább 1953-ban, az első nagyobb szabású könyvtári tanulmányával. Írása nemcsak könyvtárpolitikai értékű, s amivel elindította az első könyvtári törvény/erejű rendelet) munkálatait, hanem másfajta könyvtárelmélet volt születésében. A könyvtárelmélet terén akkor mérvadó zömével szemben a könyv és könyvtár szerepét nem önmagukkal magyarázta, hanem a társadalmi szükségletekből és igényekből vezette le, másrészt az egymástól függetlenül létező könyvtárak helyett hálózatokat, könyvtári rendszert sürgetett. Ez meglehet nem saját ötlete volt, de a rendszerben gondolkodó habitusa is erre predesztinálta.

és én vittük keresztül a MTA bizottság megalakítását, s az öreget [TGY: Kőhalmi Bélát!] beültettük [az elnöki székbe. Itt az MTA Könyvtártudományi Főbizottságáról van szó, amely a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály keretében jött létre 1954. március 20-án. TGY] *Varjas tanulmányánál utalni kellene Kunze állásfoglalására, aki Grundzüge der Bibliothekslehre 1966. c. könyvében (de már korábban is) külön bírálja [Varjas] felfogását.*⁶²

Molnár Pál 1966. XI. 4-i levelében arról tudósított: „...leadtam dolgozatomat a Könyv és Könyvtár VI. kötete számára (Viták a könyv- és könyvtártudomány viszonyáról és feladatairól a szocialista országok szakirodalmában. 125 gépelt lap) 151 jegyzettel [...] Csűry Pista is adott hozzá egy-két útmutatást.”⁶³ 1966. november 12-én némileg más címmel és majdnem szószerint a megjelenttel azonos tartalomjegyékét közölte Kovács Mátéval. „A tanulmány terjedelme 125 lap.”⁶⁴ (Valójában kinyomtatva 64 lapnyi.)

Molnár Pál imponáló ismereteken alapuló írásának már első feléből egyértelmű, hogy az 1960-as években az európai szocialista országokban és a polgári világban egyaránt a könyvtártudomány és/vagy bibliológia forrongásban volt – igaz, eltérő történeti gyökerekkel. A bizonytalanság és eltérés abban is megmutatkozott, hogy mi a könyvtártudomány tárgya. Jellemzően a szocialista országokbeli nézetek erősen átideologizáltak a marxizmus-leninizmus felől, de a többség a polgári felfogás elutasításában is egyetértett.

Molnár Pál széles körű, történeti összefoglalása azt mutatja, hogy az eltérő felfogások két csoportba oszthatók: az egyik fél a könyvtudományt és annak részeként a könyvtártudományt fogadta el, míg a másik a könyvtártudományra esküdött. Molnár a kétféle koncepció bemutatását tűzte ki célul – de ennél jóval többet végzett el. Vizsgálódásának eredménye: a 19. században kialakult irányzatok helyzete átalakulóban volt: a könyvtártudomány uralkodó helyzete megrendült, a fejlődés egy komplex könyvtudomány, bizonyos megszorításokkal a bibliológia felé haladt – jóllehet ezek is közel azonos korúak a Schrettinger-i tudománnyal.

Molnár Pál a nemzetközi körképbe beleillesztette a hazai fejlődés bemutatását, miként ezt korábban megtette Kőhalmi Béla, Varjas Béla és Kovács Máté is. Írt Kudora Károly és Ferenczi Zoltán, aztán Gyalui Farkas és Gulyás Pál, majd Szabó Ervin, Kőhalmi Béla, Varjas

⁶² Nehéz ezeket megjegyzéseket értelmezni Molnár Pál eredeti kéziratát nem ismerve. Valószínű hasonlíthatott Molnárnak a DEK évkönyvben közzétett tanulmányában a 154-157. lapokon írtakra, bár a végleges változatban már nyilván felhasználta Kovács Máté észrevételeit.

⁶³ Ehhez meg azt fűzte: „Most, hogy lezártam ezt a dolgozatot, az egész anyagról jobb áttekintésem van, s éppen a szocialista oldalról, s így most átválthatok a magam témájára, a polgári szakirodalom áttekintésére, a könyvünk kidolgozására. A probléma itt most az, hogy nyújt-e elég szolid »tárgyalási alapot« a polgári könyv- és könyvtárügy kusza, kialakulatlan problematikája, mikor nyújt-e elég szolid »tárgyalási alapot« a polgári könyv- és könyvtárügy kusza, kialakulatlan problematikája, mikor a szocialista országokban is ennyire vitatott és tisztázatlan a kérdés. Ezen majd munka közben gondolkodhatunk, s a megküldött közös terv kidolgozásának szempontjait is megbeszélhetjük itt Debrecenben vagy Pesten.”

⁶⁴ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/34. sz. dokumentum

Béla és Sebestyén Géza tudományfelfogásáról. Utóbbiról megállapította, „*önálló rendszert és elméleti elgondolást nem fejlesztett ki, de tisztázta a vizsgálatok hármaskörét: 1. a könyvtár, 2. a könyv és 3. a társadalmi közlés (sajtó, film, rádió, televízió stb) világát, ennek problematikáját, társadalmi szemlélettel, az elmélet és gyakorlat szoros kapcsolatában.*”⁶⁵ Sebestyén mintegy félúton állt Varjas és Kovács Máté között, utóbbihoz közelítve.

Legrészletesebben Kovács Máté elméleti törekvéseit tárgyalta, kiemelve, hogy „*az ő felfogása szerint a vizsgálatok középpontjába nem csupán a könyvtár és a könyv társadalmi funkcióját, hatását, hanem az összetettebb »könyv- és könyvtárkultúrát« állította.*”⁶⁶ Megállapította, hogy Kovács Máté ezt a komplex szemléletet és módszert alkalmazta az 1945-60 közötti időszokról írt tanulmányában⁶⁷, valamint A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében c. dokumentumgyűjtemény összeállításakor.⁶⁸ Utalt arra is, Kovács Máté e szélesebbkörű könyvtár felfogását korábban kezdte, mint bibliológiai kifejtette volna, s 1953-ban már azt írta, a korszerű magyar könyvtári szervezet, a hálózati rendszer kiépítésénél »*a társadalom valóságos könyvtári szükségleteiből kell kiindulni*«, s hogy »*elsődlegesek maguk a társadalmi igények*«. ⁶⁹ Kovács Máté munkásságát úgy értékelte, hogy általa „*A könyvtári elmélet terén tehát nemcsak előhaladást tett hazánk, hanem bizonyos szempontból iránymutatónak is vált az írás-, olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúra komplex fogalmának elemzésével és alkalmazásával, melyek immár a magyar könyvkultúra múltját is megvilágítják.*”⁷⁰ Fontos: itt az olvasás egyenrangú tényezője a korábbi írásos kultúrának.

Nemzetközi szemléjét így összegezte Molnár Pál „*a szocialista országokban ma uralkodó felfogás a társadalomtudományok jelentős új ága, a könyv- és könyvtártudomány tárgyköre és súlypontja megítélésében sem nem egyértelmű, sem nem állandó, hanem éppen kölcsönös kapcsolatuk tekintetében ellentmondásos és alakuló, vajdó állapotban van, új utakat keres.*”⁷¹ Kovács Mátéval világosan látták, hogy tudományuk nem lezárt, kimunkált, hanem mozgásban, változásban van, s élénken foglalkoztatja a legtöbb országban is az érintetteket. Leszögezte, hogy az 1960-as könyvtártudományi ankéton „*Kovács Máté határozottan a*

⁶⁵ Molnár Pál: Vita ... i.m. 158. p.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. = Magyar Könyvszemle, 1960. 3. sz. 229-254. p., 4. sz. 361-381. p. és 1961. 1. 1-43. p. továbbá kiny. Az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai 11. Bp. 1961. 95 p.

⁶⁸ A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1963.

⁶⁹ Itt Molnár Pál Kovács Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései. = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1953. Debrecen, 1954. 59-136. p. c tanulmányára hivatkozott.

⁷⁰ Molnár Pál: Vita... i.m. 160. p.

⁷¹ Molnár Pál: Vita ... i.m. 164. p.

bővebb koncepció mellett foglalt állást s vitaelőadásában a bibliológia átfogó új rendszerét vázolta fel, belevonva az egyre nagyobb jelentőségű tömegközlési rendszereket is. Azóta Magyarországon is – főképpen az egyetemi könyvtárosképzés révén – egyre inkább érvényesül az a felismerés, hogy a könyv és könyvtár jelenségeit nem magukban, hanem a tudomány, a művelődésügy és a közlési folyamat jelenségeivel összefüggésben kell vizsgálni, s mindezeket a jelenségeket a társadalom életéből és annak szükségleteiből és igényeiből kell magyarázni.”

Molnár Pál írásának a Libriben is megjelent egy változata. Fennmaradt Kovács Máténak datálatlan, 3 oldalnyi sűrűn gépelt levele, amely valószínűleg azzal a cikkel kapcsolatos, melyet a Libri-nek írt Molnár Pál.⁷² Ezt köszön(het)te meg Molnár Pál 1966. május 13-án kelt, sűrűn gépelt 2 oldalas levelében. Rendkívül jellemző kettejük kapcsolatára, hogy a professzor igen alapos, minden részletre kiterjedő útmutatást adott a címtől kezdve odáig, hogy felajánlotta közvetítő szerepét.

1967. április 11-én kelt levelében már közös munkájukról írt Kovács Máté Molnár Pálnak.⁷³ „Egyébként igazad van. Át kell térni a Te tulajdonképpeni területedre. Úgy látom, két irányban volna még átvizsgálni való. Egyrészt egyre több újszerű, részben a mi koncepcióknak is megfelelő kiadvány jelenik meg az amerikaiaknál, németeknél és franciáknál. Másrészt vissza kellene menni a kezdetekig. Legalábbis a legfontosabb ókori, középkori és újkori szerzőkig. Így meglenne – Petőfivel szólván – a láb és a fej ahhoz a törzshöz, amit eddig összegyűjtöttél.”

Kovács Máté 1967. szeptember 19-én válaszolt Molnár Pál korábbi leveleire⁷⁴, amelyben értesítette, hogy a Libri-hez írt levél a rezümékkel együtt elment. „Remélem, nemsokára választ kapunk.” Míg Molnár Pál 1967. október 26-i levélben azt közölte, hogy a Libri-t táviratban értesítette, két héten belül tudja csak küldeni írását.⁷⁵ Végül Molnár Pál 1967. november 20-án azt írta, hogy küldi a Libri-nek szánt írását átdolgozva – így az a tervezett utáni számban jöhet. Kéri, Kovács Máté nézze meg, mert Csüry óvatosabb fogalmazást javasolt. „Szerintem nincs ok a szerfeletti óvatoskodásra, mert a szovjet álláspont ma már elítéli a dogmatikus túlkapasokat e téren is, és én kevesebbet mondok itt, mint ők a saját közleményeikben.” [ti. a polgári és a szocialista felfogás elkülönítéséről. TGY]⁷⁶

⁷² The conception and interrelation of bibliography and library science... in socialist country címmel kézirat található az OSZK Kovács Máté hagyaték 210/495. sz. csomójában

⁷³ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/39. sz. dokumentum, féllapnyi géppel írt levél

⁷⁴ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/43. sz. dokumentum, de amely megtalálható a Molnár hagyatékában is.

⁷⁵ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/45. sz. dokumentum autograf levél Molnár Páltól. Végül is az angol nyelvű változat: The conception and interrelation of bibliography and library science ... in socialist countries. = Libri, 18. (1.) 1968. 1-34. p.

⁷⁶ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/46 sz. dokumentum Molnár Pál kétlapnyi gépelt levele

11. Sokat foglalkoztak McLuhan elméletével

Egyszer tévedésből azt találtam írni, hogy Kovács Máté már 1963-ban cáfolta McLuhan 1966-ban megjelent könyvét, a híres Gutenberg Galaxyt. Ez nyilván képtelenség. Az ugyan 1962-ben is megjelent már, de nem tudni, Kovács Máté mikor találkozott McLuhan nézeteivel. Molnár Pállal közösen az 1966-os kiadással foglalkoztak 1967-ben. Ugyanakkor 2011-ben kaptam Kovács Ilonától egy katalógusdoboznyi bibliográfiai cédulát: ezek zöme háború előtti és az 1950-es évekbeli írás volt. A legkésőbbi két 1964-es kiadású újságcikk. Ám a cédulák közt találtam a kanadai professzor könyvének 1962-es kiadását leíró.⁷⁷ Nem tudom mikor került oda, de az nem vitás, hogy Kovács antológiabeli tanulmánya⁷⁸ McLuhan állításainak egyfajta indirekt cáfolata, mindenek előtt annak tételezésével, hogy a történelem azt mutatja, az újabbak soha nem tették fölöslegessé a régi közlésmódokat, megjelenésük „csak” a közlési rendszereket rendezte át. Kovács Máté 1963-ban az irodalomjegyzékben még nem szerepeltette. Bizonyos, hogy 1967-ben több levelet váltottak az 1966-os kiadás kapcsán.

Molnár Pál 1967. III. 25-én kelt gépelt levelében beszámolt McLuhan könyvének olvasásakor kialakult véleményéről.⁷⁹ Akkor talán csak ők nem hozsannáztak McLuhannek.

1967 IX. 6-án⁸⁰ azt írta Molnár Pál: *„áttanulmányoztam McLuhan könyvét, a Gutenberg Galaxyt; annyi problémát vetett fel, hogy egy hosszabb kritikai ismertetést írtam azóta róla. Megküldöm Neked, csatold a többi anyaghoz [...] és kérlek, írd meg, érdemes lenne-e leközoelni valahol? Esetleg az Alföldnek is felajánlhatom, ha érdekli őket.”* Kovács Máté 1967. szeptember 19-én reagált a McLuhan könyvről írt ismertetésre.⁸¹: *„A McLuhan könyv összefoglalása és ismertetése közérdekű volna, de nem tudom, hol vállalkoznak a közlésére. A Valósággra gondoltam. Azt hiszem, ismertetésnek túl hosszú, pl. túl bő benne a tartalmi összefoglalás. Külön cikknek pedig nem elég általános. A tartalmi kivonatot kicsit meg kellene húzni, hogy rövidebb legyen. Amennyire én tudom a cikk [a McLuhan könyv inkább! TGY] fő mondanivalója, hogy az írásbeliség lassan befejezi szerepét, a vizuális közlés pedig most van kibontakozóban. Ez cikkedből nem tűnik ki elég nyomatékosan. Egyébként a cikk igen jó, mondanivalójában, szemléletében, stílusában egyaránt.”* Kézzel azt írta a levélre *„Végső esetben a Könyvtári Figyelőre is gondolni lehet.”*

⁷⁷ The Gutenberg Galaxy. The making of typographic man. By Marshall McLuhan. London, 1962. 293 p.

⁷⁸ Kovács Máté: A könyv és könyvtár a társadalom életében. = A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1963. 15-40. p.

⁷⁹ „A merész spekulációkat a szerző, aki gazdag irodalmi anyagra hivatkozik, a fantasztikusig eltúlozza, s állításait filozófikusan, bizonyítás és igazolás nélkül fogalmazza meg. Ezen a nyomon nehéz lenne elindulni, mert délibáb után fut a szerző, aki filozófiává emeli az írásbeliség kategóriáját, az eszközt mindenhatóvá szublimálva.”

⁸⁰ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/41. sz. dokumentum Molnár Pál gépirat Kovács Mátéhoz

⁸¹ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/43. sz. dokumentum

Egy másik fennmaradt dokumentum⁸² részletesen tartalmazza Kovács Máté véleményét. Ebben jórészt már 1963-ból megismert kommunikációtörténeti érvei alapján bírálta a kanadai professzort a közlésmódokat szembeállító nézetei miatt.

Molnár Pál három és fél gépelt lapnyi levele⁸³ Kovács Mátéhoz 1967. október 13-án ismét foglalkozik McLuhan könyvével. Itt Molnár Pál részben külföldi kritikákról írt, részben maga is McLuhan kommunikációs pontatlanságait, tévedéseit tette szóvá. Egyben tudatja, hogy McLuhan könyvéről írt írását az Alföldtől terjedelme miatt továbbküldték a Valósághoz.⁸⁴

⁸² OSZK Kovács Máté hagyaték 210/40/11. sz. dokumentum egy datálatlan írás és A könyv, sajtó, könyvtár és az olvasás a modern technikai közlésmódok versenyében címet viseli. A 3 lapnyi autográf reflexió McLuhan: The Gutenberg Galaxy (The making of typographic man) University of Toronto Press, 1966. c. könyve kijegyzetelése során. Teljesen lejegyeztem: „Élénk viták kísérik [McLuhan] tevékenységét. Legfőbb tétele, hogy a kultúrák tartalmát a közvetítő közeg (médiium) határozza meg. Az emberi gondolkodást lényegében a közlésmód határozza meg. Ez persze túlzás, kétségtelen, hogy a közlésmód befolyásolja a tudattartalom kifejezését, a szimbólum-rendszer, a tárgyi megjelenítés, a kifejezendő tudattartalomnak azokat az oldalait és elemeit emeli ki, amelyek a közlésmód számára a legelőnyösebb, de a tudattartalom nem a közlésmód függvénye, hanem a társadalmi lét következménye, a tudattartalom maga a valóság tükröződése a tudatban. A különféle természetes és technikai közlésmódok ennek a kifejeződését teszik lehetővé, természetesen a maguk módján, a maguk sajátos eszközeivel. Az elsődleges a tartalom, a másodlagos a közlési forma. De a kettő elválaszthatatlan. McLuhan legfontosabb tétele az írásbeliség és az elektronikus kor legfőbb közlésmódjának, a vizuális közlésnek a szembeállítása. Szerinte az írásbeliség meghaladott közlésmód, felváltja a film, a televízió. A gondolat egyáltalán nem új: Balázs Béla már az első filmtudományi könyvében ezt fejtette ki, amikor a fogalmakban gondolkodó (beszélő és író) emberrel szemben a látó és látható embert emelte ki. McLuhan ezt általánosítja, dobja be a köztudatba és közben eltereli a figyelmet a lényegről, a közlésre kerülő tartalomról a közlési formára. Ezzel kényelmes módon kerüli meg az alapvető világnézeti kérdést.”

⁸³ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/44. sz. dokumentum. „Jó lenne pedig foglalkozni vele, mert a Gutenberg Galaxy és McLuhan egyéb műveinek nemzetközi viszhangja egyre nagyobb.” Többen is foglalkoztak vele – írta, kettőre hivatkozik is. „Mindkettő nagy elismeréssel fogadja, forradalmi hatású elgondolásnak tartja, persze polgári szemléletből tekinti a problémát. Számomra megnyugtató volt, hogy nem értettem félre a dolgot és kritikai észrevételeim alaposabbak talán mint e vélemények. [...] A könyvnek az az értelmezése, hogy az írásbeliséget (Balázs Béla szerint »a fogalmi kultúra korát«) felváltja a kibontakozó vizuális közlés, nem pontos, mert az ellentét McLuhannál az auditív és vizuális (oral-visual) elv között van. A tömegkultúra új közlési eszközei révén az emberiség újból az orális-auditív kultúrához kanyarodik vissza, a törzsi közösség új kollektív világához. Persze az új nagyon elnagyolt eszme, hiszen a tv és a film nem auditív, hanem audio-vizuális közlésrendszer, sőt inkább vizuális, mint auditív jellegű. A nyomtatott mű, a kiadvány vizuális jellegét így kiemelni, mint ahogy McLuhan teszi, éppen e közlésmód elvont (nem vizuális) jellege miatt helytelen, a közlés természetétől idegen magyarázat, a második jelzőrendszerben, kétszeres áttétellel már aligha beszélhetünk szemléletességről, egyszerű vizuális észlelésről. Az áttételek révén elvész minden szemléletesség, 35-40 betűs ábécé nem lehet szemléleti anyag, valójában elvont fogalmi felfogásról van szó, nem vizuális stresszről. Így az alaptézis megdőlt, az az antitézis, amelyre felépíti a szerző elgondolását.

Az angol kritikus (Richard Kostelanetz TGY) kiemeli McLuhan úttörő érdemét annak felismerésében [...] hogy az új közlésrendszerek és –eszközök az ember hatáskörének kiterjedését jelentik: a telefon a hang és fül hatáskörét növeli meg, az elektromos kapcsolók és tárcsák a tapintást és a kézzel való megragadást; az ember ezek révén vált környezetéé urává. De mint hozzáfűzi, ebben van a veszélye is: az embert kiszolgáltatja a technikának, s az ezt uraló politikai hatalomnak: a televíziós kamera és a mikrofon lassan minden lépését ellenőrizhetővé teszi. A gazdasági és társadalmi motívumok az írás-olvasás kérdésében, társadalmi gyakorlatában Nálad fontos tényezők. [...] A kritikus azzal intézi el általában a szerzőt, hogy a valóság e magyarázata – ahogy azt McLuhan nyújtja – inkább csak kiegészítése lett egyéb elgondolásoknak, mint azok helyettesítése. Szerinte a szerző nem a vizuális kultúra profétája, végső célja éppen ellenkezőleg az értékesebb fogalmi tudás megőrzése és növelése. [...] A nyugati polgári teoretikusok szerint az írásos-nyomatásos kultúra azért is előnyt érdemel, mert a növekvő eltömegesedéssel szemben az egyéni ízlés, a szabad szemlélet, a magánélet és a visszavonulás növekvő lehetőségét is jelenti: az individualizmus végvára.”

⁸⁴ Sajnos Molnár Pálnak a McLuhan könyvről írt dolgozatának nem akadtam nyomára sem a kettejük levelezését tartalmazó 210/382-es csomóban, sem Kertészné Molnár Katalinnak apja hagyatékát az OSZK-nak átadásra

Végül Molnár Pál jelezte, hogy nagyon érdekli a Könyv és Könyvtár [TGY helyesen A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében] most készülő II. kötetében Kovács Máténak közlésre kerülő tanulmánya a magyar bibliológiai gondolkodás fejlődéséről. Ez ott nem jelent meg. Vajon miért maradt el és ha készen volt, vajon hol lehet?!

Az értékes és terjedelmes levélnek van még egy érdekes része. *„Az írásos kultúra sajátosságait és mai helyzetét sokkal pontosabban fogalmazza meg a Te [...] szombathelyi előadásod vázlata, rámutatva az írásos közlésmód természetére, előnyeire és gyakorlatának nehézségeire. A lényegét Te ragadod meg; hálás lennék, ha megírnád, hogy forrásaid közül melyikben kerül ez a kérdés alapos kifejtésre, hogy ne keresgessek fölöslegesen. A közlésformák viszonya, összefüggése úgy látszik most kerül megvitatásra; ezzel az írásos kultúra helyzete is jobban tisztázódik.”*⁸⁵A levélben Molnár Pál azt kérdezte, a 14 lapnyi vázlat utolsó lapján lévő irodalomjegyzékben lévő Kovács Máté források közül melyikben kerül sor a kérdés alapos kifejtésére. Erről a hagyatékából nem derül ki semmi.

A vázlat alapján is rendkívül érdekes előadásból is kiderül, hogy Kovács Máténak ekkor már nemcsak a Könyvszemle-beliek segédtudományi felfogásával volt vitája, de a modern technikai közlésmódok nálunk is gyorsan előretörő szerepe miatt annak híveivel is. Azt sugallja, hogy ekkor már formálódott Kovács Máté és Molnár Pál ellenvéleménye McLuhan, majd nyomában az azt vita nélkül elfogadó hazai követőivel is. Sőt, az 1960-as évtized közepére mindinkább erősödött az angolszász eredetű informatika híveinek hangja, akik azt szerették volna, hogy ezt az igazán társadalomtudományra tartozó írásbeli kultúrát természettudományos, matematikai módszerekkel, törvényszerűségekkel írják le a képzésben is. Kovács Máté háromfrontos küzdelmében hajlott arra, hogy valamennyi irányban figyeljen, de a képzésben továbbra is a bibliológiai irányt követte.

Molnár Pál 1967. október 26-án levelében⁸⁶ arról tájékoztatta Kovács Mátét, hogy a McLuhan cikket visszakarta a Valóságtól (Sükösd Mihálytól) is, azzal az indoklással, hogy már a napokban megjelenik róla egy külföldi bíráló magyar fordítása.⁸⁷ Azt tervezi, hogy

szánt dokumentum-listáján nem találtam. Kovács Máté szombathelyi előadásának csak a Molnár Pál lejegyzete változata ismert.

⁸⁵ Kovács Máté 1967. augusztusában Szombathelyen tartott előadást. (Valószínűleg a népművelési és könyvtáros oktatók akkor szokásos nyári egyhetes táborozásán.) „A kiadvány és az olvasás a modern technikai közlésmódok versenyében” címmel tartott előadás megjelenéséről Nagyné Kiss Mária bibliográfiája nem tud, kéziratnak nem akadtam nyomára. Most a Molnár Pál hagyatékából előkerült egy vázlatnak nevezett autográf, de nem Kovács Máté kézírásával, hanem azt Molnár Pál valószínűleg kijegyezte, esetleg lemásolta. Az előbbire utal, hogy a kézíraton van néhány széljegyzet, illetve két elkülönülő helyen, egy-egy bekezdésnyi megjegyzés, amely Kovács Mátéra vonatkozik, így bizonyosan Molnár Pál hozzátoldása.

⁸⁶ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/45. sz. dokumentum

⁸⁷ Valóban megjelent Garric, D.: Az érzékszervek prófétája. = Valóság, 1967. 11. sz. 118-119. p. A Science et vie, 1967. augusztusi számából átvett, magyarul egy lapnyi ismertetés (fordítás?) McLuhan művének említése

beadja a Könyvtári Figyelőnek, ha érdekli őket. Ismereteim szerint Molnár Pál írása végül sem az Alföld, sem a Valóság, sem a Könyvtári Figyelő lapjain nem jelen(hetet)t meg.

Az mindenesetre érdekes, hogy McLuhan nézeteit hamar felkapták Magyarországon a Gutenberg galaxis ellenfelei, de a legendás könyv magyar fordítása 39 év múltán jelent meg.⁸⁸

A minap olvastam A világháló metafórái című könyvben⁸⁹, hogy Manuel Castells már 1996-ban megírta, hogy a Gutenberg-galaxis halott – tehát jó harminc évet élt. Szerinte – bár sokan még a Gutenberg-galaxis elmúlása felett keseregnek – a legújabb közlési eszközök megjelenése már a tipográfiát felváltó rendszernek, a televízió köré szerveződő tömegmédiának is véget vetett. Az újabb szerzők korunkat joggal információs kornak, a hálózatba kötött számítógép korának nevezik. E dominanciára építő teória akár jellemzőnek is tekinthető, de sem a Gutenberg-galaxis embere, se a televíziós ember nem halott. Az idő sokkal inkább a rendszerben gondolkodó Kovács Mátét igazolta – teszem hozzá én.⁹⁰

12. Molnár Pál 1968 őszén meghalt

Molnár Pál 1968. február 17-én írta meg Kovács Máténak⁹¹, hogy hosszú hallgatásának az oka, hogy egy évtized után beteg lett. Nyugtalanító tünetekkel jelentkező gyomorproblémáiról számolt be. „*Mindezek miatt a tervbe vett értelmesebb munkát szüneteltetni kellett.*” Viszont a Libri értesítette, hogy hamarosan küldik a korrektúráját.

Molnár Pál 1968. július 24-én 7(!) lapnyi kézzel írt levelét szinte búcsúnak tekinthetjük.⁹² Köszönettel vette barátja [általam eddig nem talált] levelét, ami azért is jól esett, mert a félév folyamán másodszor rendült meg eddig szilárdnak hitt egészsége és a helyreállítás sok időt

nélkül, Az ismertető szerint a kanadai szociológust egyre többen ismerik és vitatják. Ennél erősebb kritikát nem olvashatunk tőle, nem kívánja eldönteni, hogy igaza van-e, de érdemes megismerni teóriáját. Ezért ismerteti röviden. Úgy tűnik, akkor ez a semleges írás elegendő volt a Valóság számára, hogy elkerülje az állásfoglalást és elutasítsa – levelei alapján, mert a kézirat nem ismert! – Molnár Pál részletesebb és kritikusabb írása közlését.

⁸⁸ McLuhan, Marshall: A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötté. Ford. Kristó Nagy István. Bp. Trezor Kiadó, 2001. 331 p. Az utószót író Benczik Vilmos nem igen tud magyarázatot rá és megjegyzi, „*a mulasztás nem igen írható – legalábbis kizárólagosan nem – a pártállami ideológiai korlátok számlájára...*” Az utószó korrekt szerzője sem Kovács Mátéra, sem más, könyvtáros ellenvetésre nem hivatkozott magyar szerzőtől.

⁸⁹ Szűts Zoltán: A világháló metafórái.. Bevezetés az új média művészetébe. Bp. Osiris Kiadó, 2013. 40-41. p.

⁹⁰ A rendszerben gondolkodó Kovács Máté kapcsán (és ezt a tulajdonságát igen meleg szavakkal méltatta Horváth Tibor már 1983-ban – Horváth Tibor: Egy gondolat viszontagságai. = Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. MKE, 1983. 164-172. p.) fontos megemlíteni, hogy a professzor előadásai-szemináriumai során – már az 1950-60-as évek fordulóján! – elismerően szólt Klebelsberg Kunóról. Lehet, hogy ő is hatott Kovács Máté rendszerszerű gondolkodására. Kovács Máté művelődés- és könyvtárpolitikáját is rendszerszerűség jellemezte. Klebelsberg egy mai monográfiusa (Újváry Gábor: „Egy európai formátumú államférfi.” Klebelsberg Kunó (1875-1932.) Pécs-Bp. Kronosz Kiadó-Magyar Történelmi Társulat, 2014.) írta: „*Klebelsberg már ekkor [1917-18 TGY] rendszerszerűen vizsgálta az adott kérdést. Kitért a népművelés városfejlődéssel, könyvkiadással, múzeológiaiával, színházzal, zenével és egyházzal való kapcsolataira...*” (51. p.) Nem kell sokat bizonygatni, hogy Klebelsberg valóban rendszerré szervezte az iskolákat, felsőoktatást, tudományt – nemkülönben ezt tette az 1956-os tvr-ben Kovács Máté a könyvtárüggyel.

⁹¹ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/47. sz. dokumentum

⁹² OSZK Kovács Máté hagyaték 210/382/49. sz. dokumentum

vett igénybe. „Nagyon nem vettem a lelkemre a dolgot, betegségem nem járt semmiféle szenvedéssel (csak némi nehéz lélegzéssel). A professzor gondoskodik arról, hogy eltüntessék a tüdő- és mellhártyagyulladás minden nyomát.”

Panaszkodott arra is, hogy külföldi tanulmányutat csak saját költségén tehetne, a szolgálati útlevel „koldus alamizsnájából” inkább nem kért. „Jól elláttad magad nyári programmal [...] Különösen nehéz és kényes feladat a könyv és könyvtár II. megszerkesztése, mely a jelenig nyúlik.” [Ekkor arról volt szó, az antológia e kötete 1849-től „máig” tart. TGY]

Miután praktikus kérdéseket hozott szóba⁹³ így folytatta: *Betegségem idején sokat gondoltam fájdalmasan arra a sok »füstbe ment« tervre [sic! TGY], melyre erőnkől aligha futja; most azonban – számítva nyugdíjazásomra is – mégis szívesen foglalkozom újból a további munkával. Erre ösztönöz a megjelent dolgozat visszhangja s a sok felhasználható anyag is, amit gyűjtöttem. A dolog természete olyan, hogy ha mi nem csináljuk meg, jó ideig aligha jut másnak az eszébe: túl sok munka, fáradság bevetését igényli. Erről egy pár szót már most írhatok. A szöveggyűjtemény szöveganyagát máris ki kellene jelölni a vázlat szerint. A szövegeket – idegen nyelvről történt magyar fordításokat alaposan meg kellene vizsgálni tartalmi hűség és stílusbeli színvonal szempontjából, mert különösen az OSZK szakfordításai rendkívül hevenyészettek, hiányzik bennük az eredeti szöveg lapjelölése. Az idézetek lelőhelyének egységes megjelölésére is szükség van. Itt is sok anyag lesz: tervszerű, gondos kimustrálást igényelnek.* Mindenesetre az kitűnik a levélből, hogy július végére MP gyógyultnak hitte magát és új ambícióval akarta magát belevetni a közös munkába.

Az általam ismert utolsó levelét,⁹⁴ egy képeslapot Miskolcra írta Molnár Pál 1968. IX. 16-án. Tudatja, hogy tegnap szabadult a klinikáról, s azt tervezi, hogy beáll beteg felesége mellé ápolónak. Mindketten gyengék. „Egy hónapig még rendes szabadságon leszek, erőt gyűjtve a továbbiakhoz.” Közölte még, hogy a Libri-től kapott pénzt és azt – rá jellemző módon – meg akarta osztani a tanszékkal.

⁹³ Az 50 különlenyomatot mindennap várom; ird meg mennyire lesz Neked esetleg szükséged. Érdekelne, hogy miről volt szó a SZU-ban rendezett nemzetközi szakoktatási konferencián, melyen részt vettél, lesz-e erről kiadvány? Ottmar Feyl (Berlin) írta, hogy nagyon időszerű lenne éppen az én dolgozatomban felvetett koncepció-kérdést ezen a fórumon megvitatni. A Könyv és Könyvtárban megjelent irodalmi szemlémmel tudomásom szerint a Zentralblatt für Bibliothekswesen és a Rocznik biblioteczny fog bővebben foglalkozni. A kandidátusi dolgozatod tételeit tartalmazó füzetet elolvastam; persze jó lenne az egész dolgozatot ismerni. Úgy látszik, hogy az elméleti kérdések tárgyalására kevésbé kerülhetett sor a nagy tömegű anyag átfogó statisztikai szemlélt, helyzetrajzot követelt: a XX. századi magyar könyv- és könyvtárkultúra lehető komplex képét. Az elméleti kérdések valóban kidolgozatlanok ahhoz, hogy egy rendszer megbízható alapjául szolgálhassanak, de nem lenne helyes sokáig halogatni a szintézis elveinek kidolgozását. Ehhez éppen jó lenne megalapozásul, majd rendszeres kidolgozásul a tervbe vett közös két munka: a bibliológiai szöveggyűjtemény (egyetemi jegyzet) és a Bibliológiai alapismeretek c. elméleti szintézis.

⁹⁴ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/ 382/50. sz. dokumentum

Molnár Pál 1968. november 24-én halt meg. Halálhírét a Könyvtáros, 1969. 1. száma közölte – érdemi méltatás nélkül.

13. Molnár Pál halála után Kovács Máté újabb terveket vetett papírra

Kovács Máté 1966. VI. 24-én kelt írása⁹⁵ jelzi, a látszólagos szünetben is foglalkozott a bibliológia problémakörével. „A modern bibliológiai felfogás és szemlélet nehézségei” című írásának már a címe is sokat mondó. Ez az írása azzal foglalkozik, hogy a bibliológia kutatója kettős ellenállással találja magát szembe: egyfelől a régi történeti iskola, amely külön-külön és nem egymással összefüggésben tárgyalja a könyvkultúra részterületeit; a másik az új technikai közlésmódok híveiből kerül ki, amelyek viszont az írásbeliséget már elavultnak, fölöslegesnek tekintik.⁹⁶ Valószínűleg ez utóbbi az oka, hogy Kovács Máténak Szecskő Tamással és a téma kutatóival csak egy konferencia és kiadvány erejéig sikerült egymásra találnia.⁹⁷ Tegyük hozzá, hogy akkor még nem is tettünk említést az informatika oldaláról jövő nyomásról. Tehát akkor itthon Kovács Máté bibliológiájának legalább három oldallal kellett küzdenie. Vagy másként: három rivális akarta magának kisajátítani a bibliológia feltételezett területeit.

⁹⁵ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/39/94. sz. irat

⁹⁶ Az idevágó szöveg teljes egészében kijegyezve így szól: „Mindazok, akik az írásbeliség társadalmi összefüggéseit és sajátos belső világát korszerűen igyekeznek vizsgálni és értelmezni, egyszerre több nehézséggel találják magukat szemben. A legközvetlenebbül azok ellenállását érzik, akik a régi többé-kevésbé pozitivistá, vagy szellemtörténeti, esetleg ezek keverékéből fakadt felfogás hívei. Tudatosan vagy önkéntelenül csak a szakterület tárgyi jelenségeire figyelnek, sőt azok egy-egy konkrét megnyilvánulását, az írást, könyvet, nyomdászatot, könyvkereskedelmet, könyvtárt, bibliográfiát, dokumentációt vizsgálják, főként történeti fejlődésében, mert ez befejezett, tényei szilárdak, általában is kedvezőbben értékelt, mint az élő gyakorlat, vagy az írásbeliség társadalmi összefüggései. Ezeket zavarja, nyugtalanítja a tárgykör komplexebb felfogása, az ismeretek teljesebb körének összekapcsolása, a bennük felismerhető rendszer feltárása. Minden, ami addig lezárt, körülhatárolt és kényelmesen áttekinthető volt, túlságosan kiterjedté, bonyolulttá vált, a konkrét, közvetlenül érzékelhető világ kitágult, közvetve érzékelhető, megismerhető összefüggésekkel.

Ez a felfogás azonban nemcsak a bibliológiai szakkutatóknál, hanem a rokon terület kutatóinál is érvényesülhet. Vagy azért, mert valójában a maguk területén is régi vágásúak, vagy pedig ott valamelyes felszínes korszerűsödést már elértek, de a rokonterületeken megmaradnak a régi jól bevált felfogásnál. Annál is inkább, mert az külön munkát nem igényel.

A másik nehézség forrása az, hogy az utóbbi évtizedekben a technikai közlésmódokban igen nagy fejlődés következett be. Ma valóságos divat a film, a televízió, rádió kutatásával foglalkozni és ugyanakkor elzárkózni mindennel szemben, ami régi vagy még régebbi. A könyv és sajtó is régebbi, »meghaladott» közlési formák közé tartozik szerintük. Tehát nem is igazán modern az, aki az írásbeliség megértésével kísérletezik.

Kétségtelen nem könnyű két tűz között újat létrehozni. Vigasztaló, hogy az új eredmények rendszerint így két tűz között jönnek létre.”

⁹⁷ Nyelv és kommunikáció. 1-2. Szerk. Szecskő Tamás, Szépe György. Bp. 1969. (Házi) soksz. 2 db. (A M/agyar/ R/ádió és/ T/elevízió/ Tömegkommunikációs Kutató Központjának Szakkönyvtára 3-4. A kommunikáció elmélete – különös tekintettel a nyelv kommunikatív szerepére címmel Budapesten 1969. július 1-3-án tartott konferencia anyaga.) Nagyné Kiss Mária Kovács Máté bibliográfiája tévesen Kovács Mátét jelöli meg egyik szerkesztőnek. A konferencián Kovács Máté egyik előadó volt: Közlés és közművelődés. 1. köt. 105-134. p. Mások mellett Kiss Árpád az oktatás ezirányú vonatkozásait tekintette át.

Az OSZK Kovács Máté hagyatékának 210/40. számú csomójának egy része szintén tartalmaz a bibliológiai gondolkodással kapcsolatos előfogalmazásokat, jegyzeteket. Ezek között találtam két írásról szóló jegyzeteit. Ezek Molnár Pál halála utániak: az írások megjelenése időpontjából az következik, hogy 1969. második felénél nem korábbiak.⁹⁸

Cazaneuve azért bírálta McLuhant, mert a jelenkor közlési formáját a hallással írta le, holott inkább a látás dominál. „Az audio-vizuális közlés fő jellemzője: az egyidejűség a tájékozódás az eseménnyel, a passzivitás az átvételben, az időhöz kötöttség, a figyelem és a gondolkodás lenyűgözése, a szellemi tömegfogyasztás fokozódása, a szellemi uniformosodás erősödése, a befogadó nézővé, a közlemény pedig látvánnyá válik. Külön réteg: a sztárok rétege jelenik meg, akik a közlés szakmunkásaivá válnak.”⁹⁹

Lakó előadása/írása az információ és információelmélet kérdéseit tárgyalta. Ebből az látszik, hogy az információelméleti fejtegetéseket is figyelemmel kísérte.¹⁰⁰

Molnár Pál halála után terveit újra kellett gondolnia Kovács Máténak. Az 1969. január 21-én kelt irat¹⁰¹ Tervek, feladatok címmel olvasható.¹⁰² Ekkori ötletei, miként számos korábbról

⁹⁸ Jean Cazaneuve: Communications de masse et mutations culturelles. Codices (?) Internationaux de Sociologie, 1969. vol. XLVI januar-junius 17-25. I. Lakó László: Az információelmélet tárgyáról és az információ lényegéről. = Társadalomtudományi Közlemények. Budapesti Műszaki Egyetem. Bp. 1969. 2. sz. 195-205. I. (Moszkvában 1968. X. 1-3. között tartott konferencián elmondott előadás kiegészített szövege.)

⁹⁹ Előzőleg még azt írta le Kovács Máté: Cazaneuve „A tömegközlési rendszerekről és a róluk kialakult újabb elméleti elemzésekről folytat vizsgálódást. Különösen kiemeli Marshall McLuhan: La Galaxy de Gutenberg (Paris, 1967) [kötetét], aki szerint az ember kulturális fejlődését egészében véve a kifejezés és közlés technikai közlésmódja határozza meg. A fejlődés első szakasza az írás nélküli kultúra (elégé negatív megállapítás ahelyett, hogy más, pl. szóbeli, stb azt mondani, hogy mi nem!), a második az írásbeliség kora, a harmadik az elektronikus közlés kora. Mindhárom alapvetően megváltoztatja az ember viszonyát a világhoz. A viszonyulás alapformája a fejlődés első szakaszában a hallás, a másodikban a látás, a harmadikban a hallás és látás együttesen. A társadalom intézményei, szokásai, életmódja, gondolkodásmódja a közlés fő formája szerint alakul. Az átmeneti időkben pedig krízis áll be a közlésben. A mi korunk pl. azért van válságban, mert még mindig a látás útján tájékozódunk, pedig ezt már felváltotta a közlés audio-vizuális módja. (Lásd egyébként a gondolatot Riesmannnál, aki az ember három fő típusát különböztette meg: a hagyományban élő embert, a belülről meghatározott embert és a kívülről meghatározott embert.) A hallás korában az emberi lét fő formája a törzsi közösség. Az írás korában az ember megkötöttségben, sőt elnyomásban él, s minden szellemi tevékenység a látás függvénye lesz. A világ absztraháltabbá válik. Az individualizmus, a centralizmus, a nacionalizmus is az írásbeliség következménye. (?) A nyomdászattal jelenik meg a fogyasztás kora a kulturális életben. Az audio-vizuális közlés viszont visszavezet magasabb fokra a törzsi életben. [...] Egyébként tévesen a jelenkor fő közlési formájának a hallást tekinti, holott egyre inkább a látás domináló.”

¹⁰⁰ „A szerző szerint az információelmélet az objektumok energiájában és tömegében bekövetkező változásokkal együttjáró más folyamatokkal foglalkozó új tudomány. Ennek az új tudománynak a filozófiai alapjait igyekszik tisztázni. Gondolatmenete: 1. Az információelmélet és a matematika összefüggése. C. E. Shannon: A mathematical theory of communication 1948. c. munkájától kezdődően. A matematikai szemlélet valószínűségi-statisztikai számítások alapján a hírcsatornában való továbbítás lehetőségeit vizsgálja függetlenül a közlő és átvevő ember szerepétől és a továbbított információ tartalmától és értékétől. E felfogás szerint az információelmélet a matematika egyik új ága.

2. Az információelmélet és a kibernetika viszonya. Ezek a művek alapján kétségtelenül szoros a viszony, de a kettő nem azonos. Mindkettő önálló kutatási ág, de jelentős a közös területük.

3. Az információ lényegét illetően eltérőek a felfogások. Többen vitatják a tárgykör és a fogalom egységét is. (Vekerdi László: Az információ korunk műveltségében. = Valóság, 1964.) A szerző szerint egyetemes jellegű folyamatról van szó, amelyek anyagi, ill. ezt visszatükröző jellegűek lehetnek. Fogalma általános jellegű. Kérdés, hogy filozófiai kategória-e...”

való is, nagyvonalúak. Szakmánk, főleg a képzés nagy kárára a mostaniakból egy sem látott napvilágot. Okként fel lehet hozni, hogy az antológia második és végül harmadik kötete sok gonddal járt, ekkor küzdött a képzés főszakká visszaállításáért, ekkor folytak a III. országos népművelési, majd könyvtárügyi konferencia előkészületei stb., stb. Mindenesetre ez a feljegyzés röviddel kandidátusi védése után került papírra. Újra nagy lendülettel készített előbő, szinte teljesíthetetlen terveket!

14. Összegzés helyett

Kovács Máté és Molnár Pál tudományos együttműködésének gyümölcsei nem értek be, nem jutottak el a szüretig. Így mások nem ismerhették eddig – azon kívül, amit Molnár Pál publikált. Leginkább a képzésre hat(hat)ott a professzoron keresztül és inkább külföldön értékelték. Itthon érdemi visszhangja nem volt.¹⁰³ Együttműködésük annyiban torzó maradt, hogy sem a tervezett monográfia, sem a szöveggyűjtemény nem készült el, nem jelent meg.

Molnár Pál – Kovács Máté mellett – elsősorban Csúry Istvánnak köszönhette, hogy nagyszabású nemzetközi áttekintése itthon megjelent és szerencsére a Libri a lényegét közölte és külföldi partnerei is várták írásait. Az persze kérdés, vajon Kovács Máté miért kényszerült arra, hogy tanszéki (rotációs) füzetben adja közre, gyaníthatóan új kutatásai első fogalmazványát?¹⁰⁴ Még nagyobb kérdés, hogy vajon ma miért nem található meg sehol sem?

¹⁰¹ OSZK Kovács Máté hagyaték 210/39/97. sz. dokumentum

¹⁰² *A magyar olvasási, könyv és könyvtári kultúra a XX. században (egyetemi jegyzet)*

A bibliológiai gondolkodás a magyar szakirodalomban (tanulmány)

A magyar könyvtári kultúra fő kérdései (tanulmány)

Bibliológiai alapismeretek (Egyetemi jegyzet) a) elméleti, történeti összefoglalás, b) szöveggyűjtemény a hazai és külföldi szakirodalomból

Az olvasási, könyv- és könyvtári kultúra külföldön a XX. században (egyetemi jegyzet)

A könyv- és könyvtár a magyar társadalom életében 1945-től napjainkig (Bevezetés, szöveggyűjtemény, bibliográfia) [Sic!!!]

A magyar művelődéspolitikai fő kérdései a hazai közgondolkodásban (Bev. Szöveggyűjt.)

A magyar olvasási, könyv- és könyvtári kultúra a XIX. és XX. században (összefoglaló feldolgozás)

Az olvasási kultúra fejlődése Magyarországon (tanulmány)

A magyar közművelődés technikai tömegközlési rendszerei (tanulmány)

¹⁰³ 1968-70 között a Magyar Könyvszemle érdemben nem foglalkozott sem bibliológiai témával, sem Kovács Máté munkásságával. Az igazságnak annyival azonban tartozunk, hogy az antológia megjelenése után Csapodi Csaba méltatta azt – igaz Kovács Máté tanulmányáról nem ejtett szót, csak a szöveggyűjteményről és a bibliográfiáról. (Magyar Könyvszemle, 1964. 1. sz. 93-94. p.) Ehelyütt csak jelezzük továbbá, hogy beszámoltak az 1969. július 1-3. között tartott, az MTA Nyelvtudományi Intézete és az MRT Tömegkommunikációs Kutató Központja közös szimpóziumáról, pontosabban közöltek egy írást, mely hozzászólt Szecskó Tamás és Kovács Máté írásban előre kiküldött előadásához. (Büky Béla: A nyelv kommunikatív szerepe. = Magyar Könyvszemle, 1970. 3. sz. 253-258. p.)

¹⁰⁴ A bibliológia alapproblémái a szocialista társadalom viszonyai között. [Közread. az] ELTE Könyvtártudományi Tanszék. Bp. 1968. 39 p. Házioksz. Lásd Kovács Máté szakirodalmi munkássága és a róla szóló irodalom. Bibliográfia. Összeáll. Nagyné Kiss Mária. = Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. MKE 1983. 217-261. p. 189. tétele.